

Astrofizyka cząstek

prof. dr hab. A.F.Żarnecki

Zakład Cząstek i Oddziaływań Fundamentalnych IFD

Wykład VI

- Bezpośrednie poszukiwanie ciemnej materii
  - eksperymenty z ciekłymi gazami szlachetnymi (LXe, LAr)

Ciemna materia

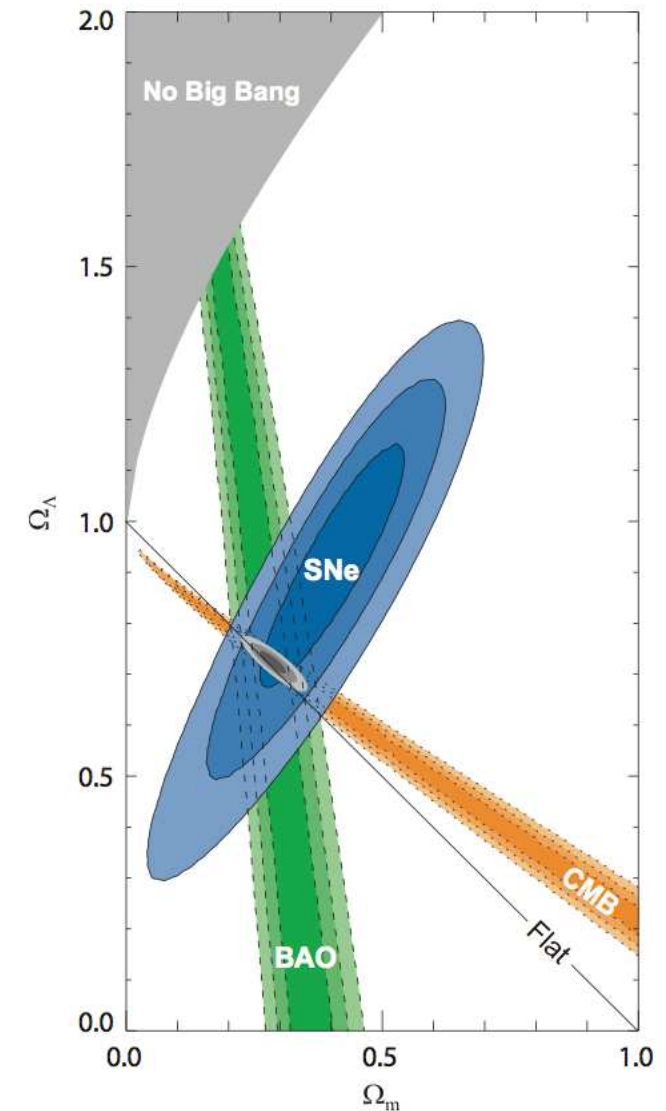
Przesłanki eksperymentalne

Najsilniejsze ograniczenia na parametry kosmologiczne uzyskujemy uwzględniając:

- rozkłady fluktuacji w CMB
- formowanie struktur wielkoskalowych
- pomiary odległych supernowych

Chcąc opisać wszystkie dostępne dane musimy przyjąć, że:

- **atomy** (bariony) wypełniają tylko około **5%** Wszechświata.
- **26%** stanowi **ciemna materia**...
- **69%** to tzw. “**ciemna energia**”, którą możemy opisać poprzez **stałą kosmologiczną** (Λ)

Ciemna materia

Właściwości

Wiemy że ciemna materia:

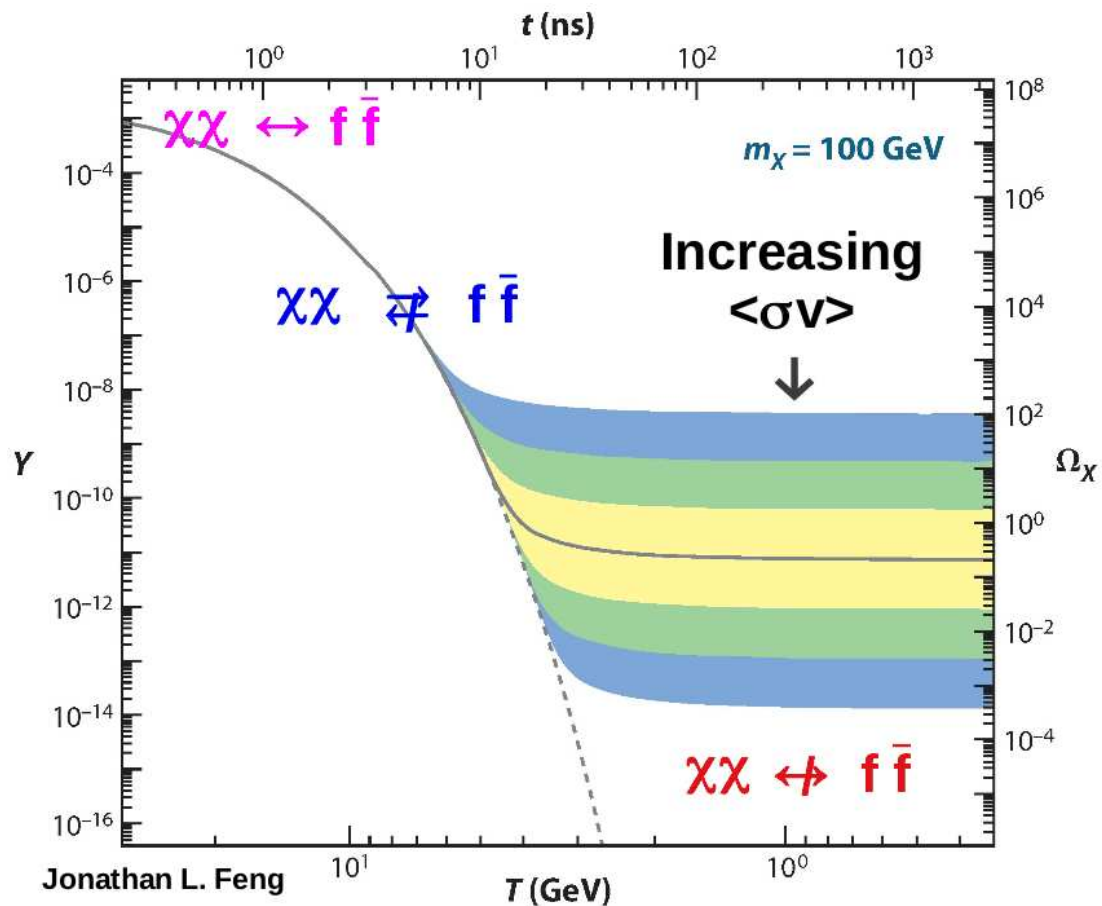
- jest “zimna” (nierelatywistyczna)
- jest niebarionowa
- jest stabilna (nie rozpada się)
- bardzo słabo oddziałuje (tylko grawitacyjnie?)
- daje wkład ok. $1/4$ gęstości krytycznej ($5 \times$ materia barionowa)

Najczęściej przyjmuje się, że na bardzo wczesnym etapie ewolucji Wszechświata cząstki ciemnej materii były w równowadze termodynamicznej ze innymi cząstkami MS.

W miarę rozszerzania się Wszechświata nastąpiło jednak “wymrożenie”

Ciemna materia

Wymrozenie

Obecny wkład cząstek DM do gęstości Wszechświata bardzo silnie zależy od ich masy i $\langle\sigma v\rangle$.

Im większe $\langle\sigma v\rangle$ tym mniejsza gęstość “reliktowa” - więcej cząstek zdoła anihilować..

Można oszacować:

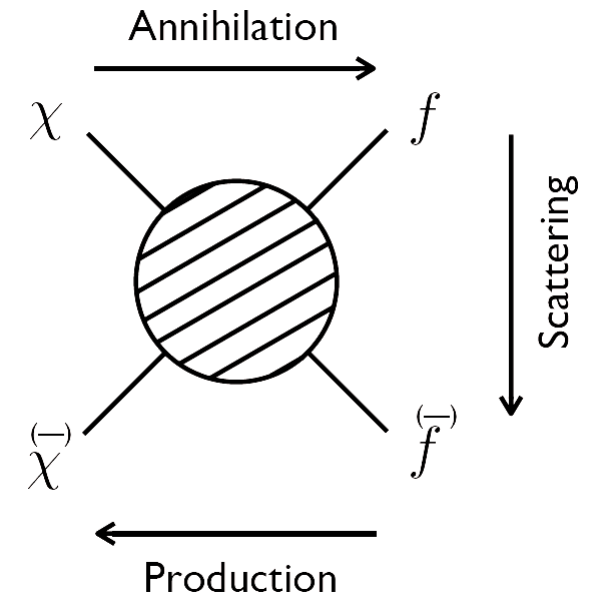
$$\Omega_{\chi} h^2 \approx \frac{3 \cdot 10^{-27} \text{ cm}^3/\text{s}}{\langle\sigma v\rangle} \sim 0.12$$

Ciemna materia

Poszukiwanie

Niezależnie od modelu, możemy poszukiwać cząstek ciemnej materii (DM) na trzy sposoby:

- produkcja
bezpośrednia produkcja cząstek ciemnej materii
np. w LHC
- detekcja bezpośrednia
poszukiwanie sygnałów oddziaływania DM
(rozpraszania) w detektorach
- detekcja pośrednia
poszukiwanie sygnałów oddziaływania (anihilacji)
DM we Wszechświecie

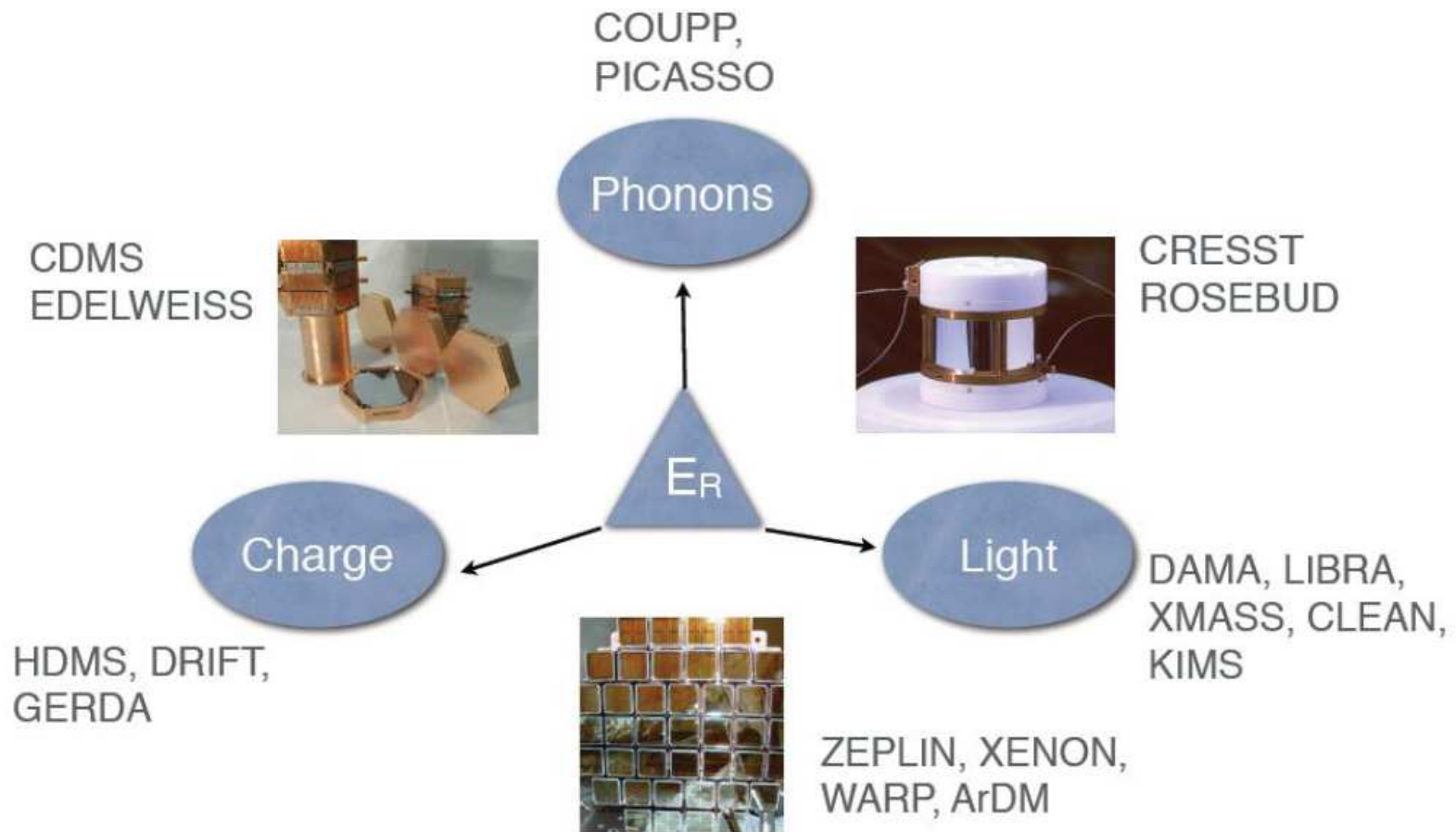

Detekcja bezpośrednia

Kanały detekcji

Mierząc niezależnie jonizację, scyntylacje i ciepło $\Rightarrow$ eliminacja tła.

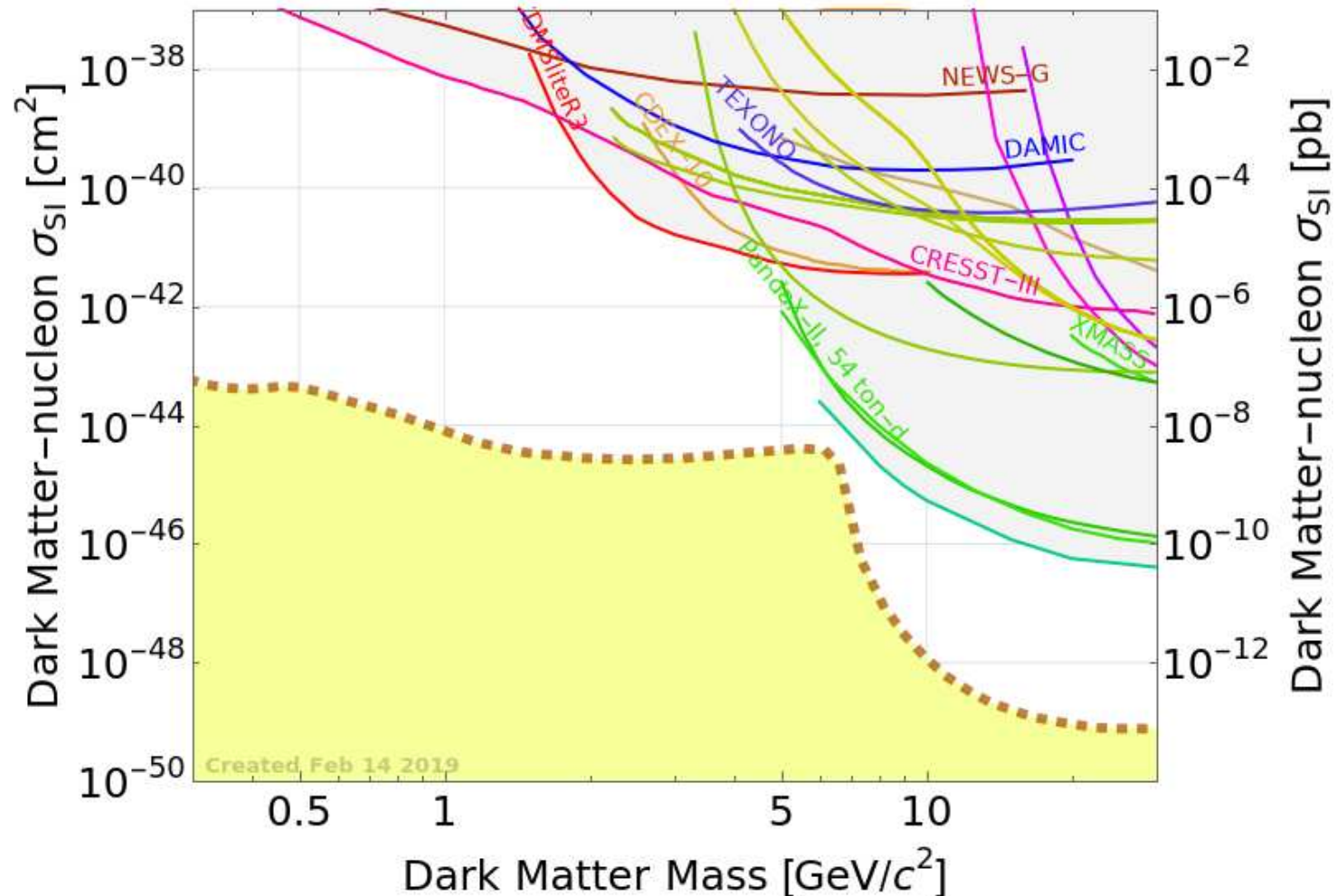
Różne eksperymenty przyjęły różną strategię

Detekcja bezpośrednia

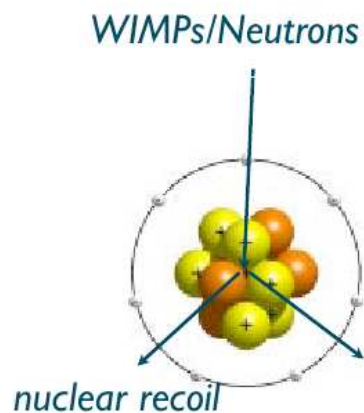
Obszar niskich mas

Najlepsze ograniczenia z pomiarów w (małych) kryształach

Detekcja bezpośrednia

Duże układy detekcyjne

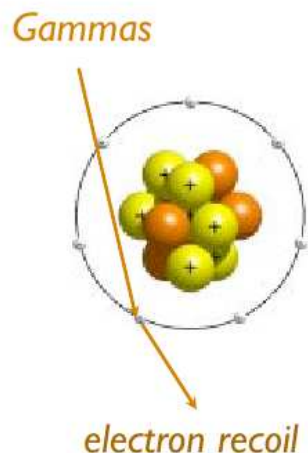

W omówionych dotychczas eksperymentach substancją aktywną były kryształy. Pozwalało to na pomiar wywołanych przez WIMP drgań sieci krystalicznej ($\Rightarrow$ zmian temperatury) i rozróżnienie między rozproszeniem WIMP a fotonami tła.

Aby to było możliwe kryształ musiał być stosunkowo mały

$\Rightarrow$ duża segmentacja detektora

$\Rightarrow$ trudno zbudować duży układ detekcyjny.

Łatwiej zbudować duży detektor ograniczając się do pomiaru scyntylacji i jonizacji. Jest to możliwe m.in. w ciekłych gazach szlachetnych.

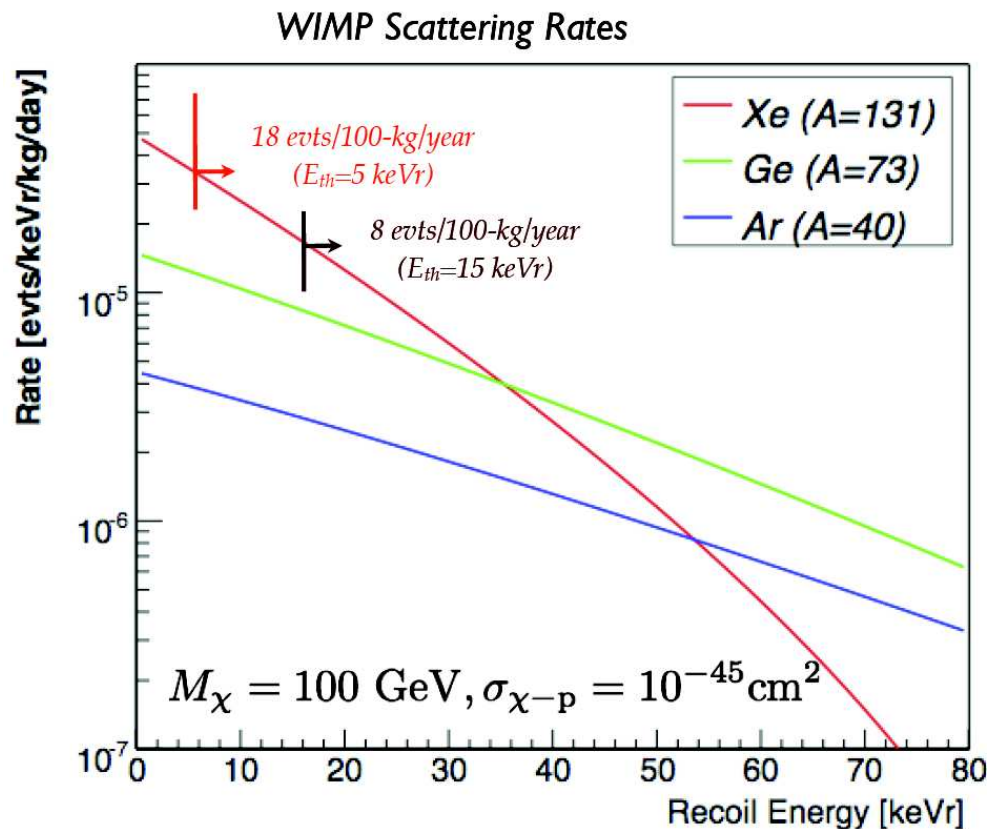

Detekcja bezpośrednia

Ciekłe gazy szlachetne

Zalety:

- możliwa budowa dużych detektorów (nawet rzędu ton)
- niski próg wyzwalania
- łatwe chłodzenie
- dyskryminacja tła γ
- możliwość rekonstrukcji pozycji
 $\Rightarrow$ działa też jako aktywna osłona

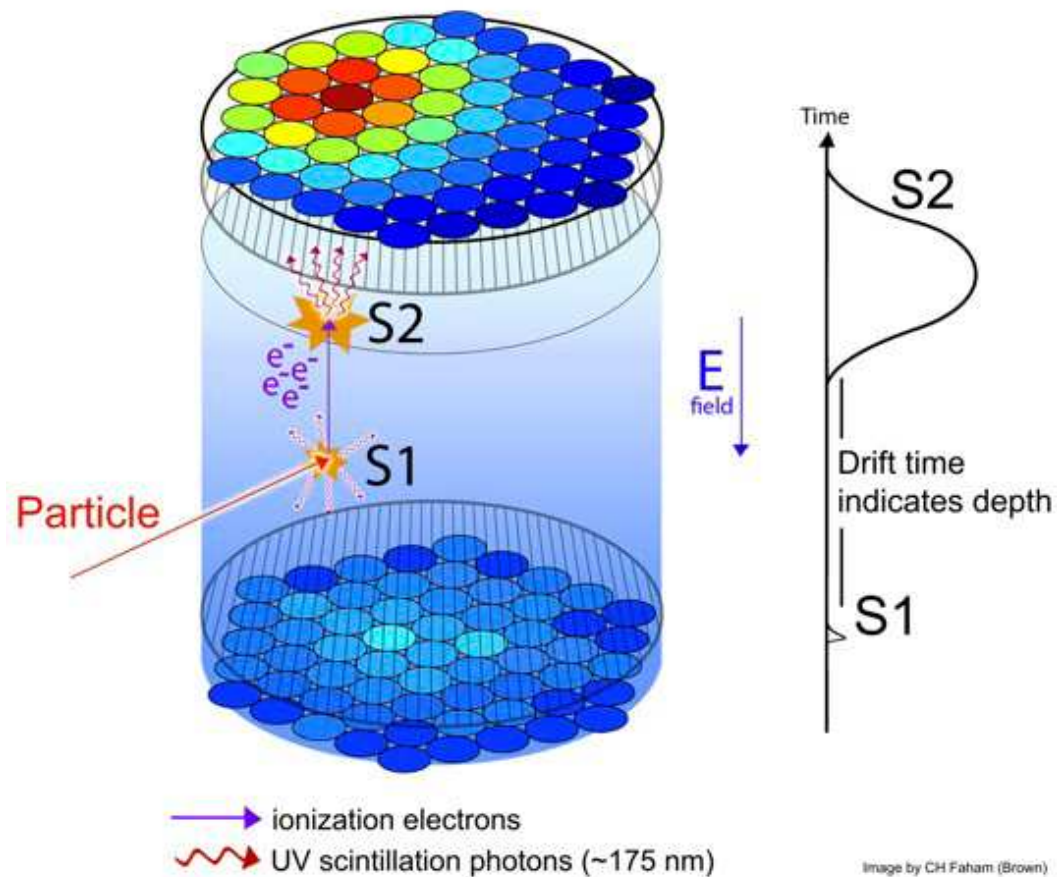

Najczęściej wybierany ksenon:

- najwyższe prawdopodobieństwo detekcji (przy niskim progu)
- niska radioaktywność
- 50% jąder nieparzystych
 $\Rightarrow$ pomiar oddziaływań zależnych od spinu

Detekcja bezpośrednia

Dwufazowa komora projekcji czasowej

W wyniku oddziaływania cząstki w ciekłym ksenonie obserwujemy **pierwotną scyntylację** (S1) oraz jonizację ośrodka.

Elektrony jonizacji dryfują w stałym polu elektrycznym do granicy faz, a następnie są przyspieszane i wywołują wtórną scyntylację (S2).

Pozycja sygnały S2 oraz odstęp czasu pomiędzy S1 i S2 (czas dryfu) pozwalają na rekonstrukcję pozycji pierwotnego oddziaływania w **3 wymiarach**.

Detekcja bezpośrednia

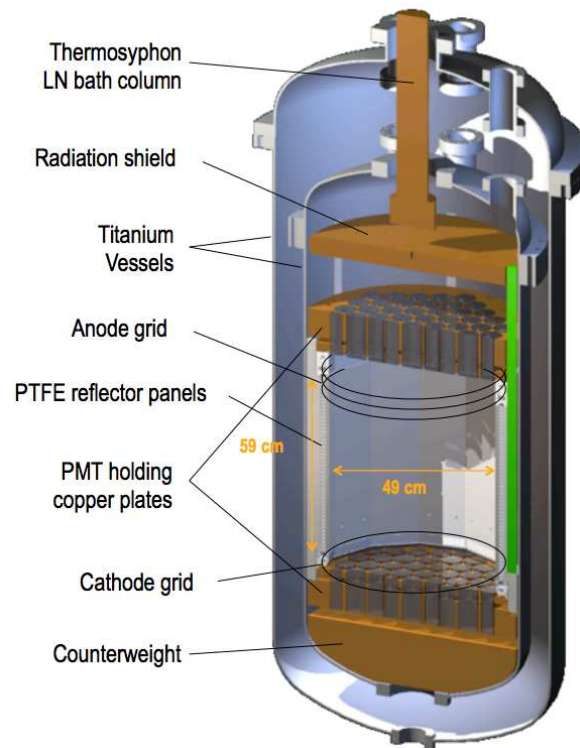
Dwufazowa komora projekcji czasowej

Najsilniejsze ograniczenia na DM pochodzą obecnie z eksperymentów

LUX (Large Underground Xenon experiment)

Xenon

zdj.: Xenon100

Detekcja bezpośrednia

Dwufazowa komora projekcji czasowej

Coraz silniejsze ograniczenia na DM: wyścig dwóch eksperymentów

LUX (Large Underground Xenon exp.)

- 370 kg ciekłego Xe
118 kg w obszarze aktywnym
- 122 fotopowielacze
- kopalnia Homestake, USA (1478 m)

Xenon100

- 161 kg ciekłego Xe
62 kg w obszarze aktywnym
- 242 fotopowielacze
- LNGS (Gran Sasso), Włochy (1400 m)

Detekcja bezpośrednia

Dwufazowa komora projekcji czasowej

Coraz silniejsze ograniczenia na DM: wyścig dwóch eksperymentów

LUX (Large Underground Xenon exp.)

- 370 kg ciekłego Xe
118 kg w obszarze aktywnym
- 122 fotopowielacze
- kopalnia Homestake, USA (1478 m)

Xenon1T (od 2017)

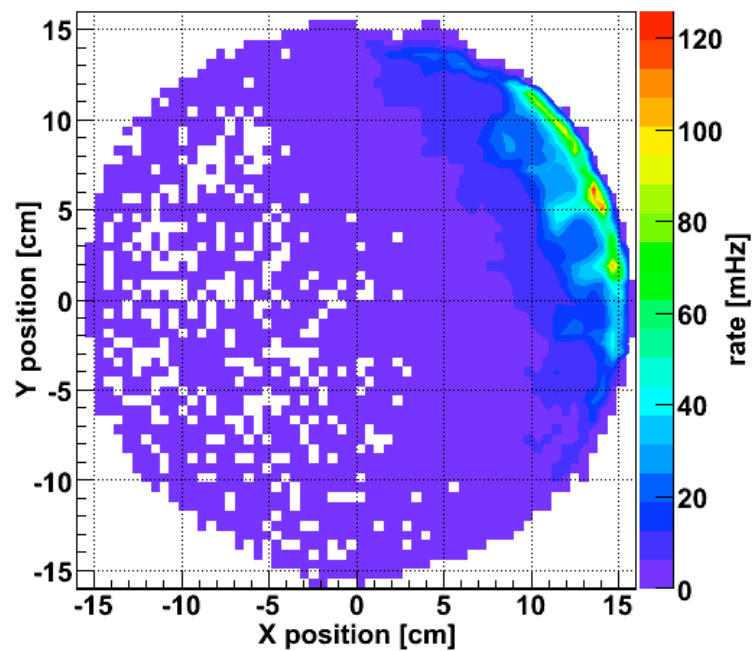
- 3,5 tony ciekłego Xe
2 t w obszarze aktywnym
- 248 fotopowielaczy
+ 84 w aktywnym weto
- LNGS (Gran Sasso), Włochy (1400 m)

Detekcja bezpośrednia

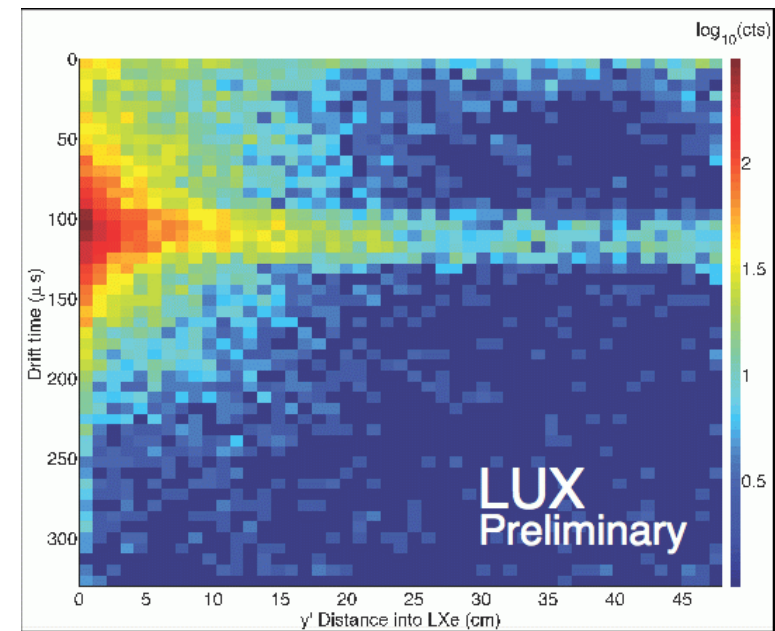
Dwufazowa komora projekcji czasowej

Możliwość rekonstrukcji pozycji punktu zderzenia

Źródło γ przy bocznej ścianie:

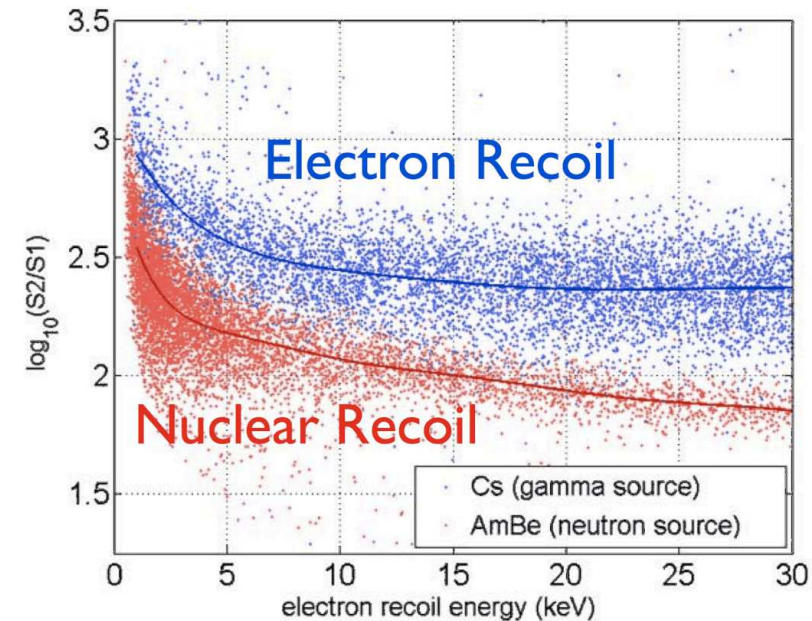
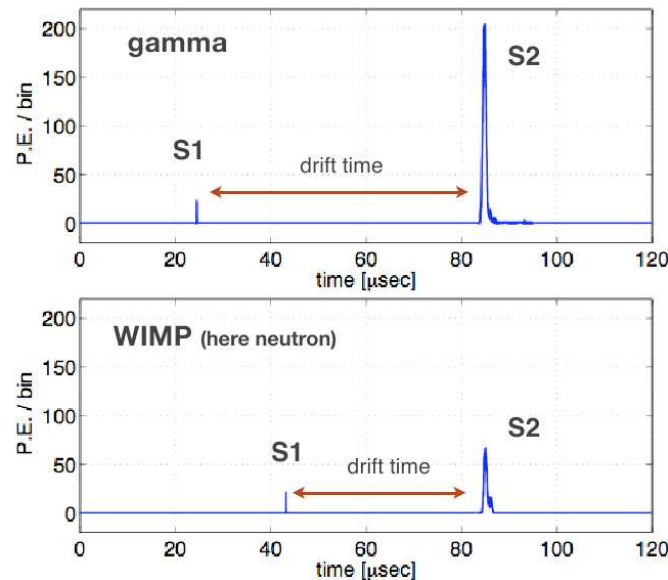
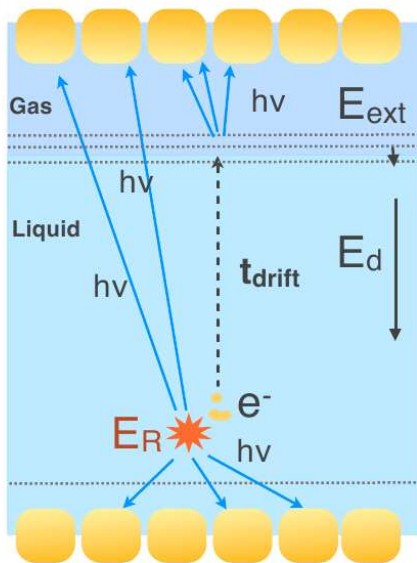
Wiązka neutronów:

Detekcja bezpośrednia

Dwufazowa komora projekcji czasowej

Pomiar scyntylacji i jonizacji daje możliwość odróżnienia oddziaływania na jądrze (WIMP) od rozprożeń na elektronach (γ)

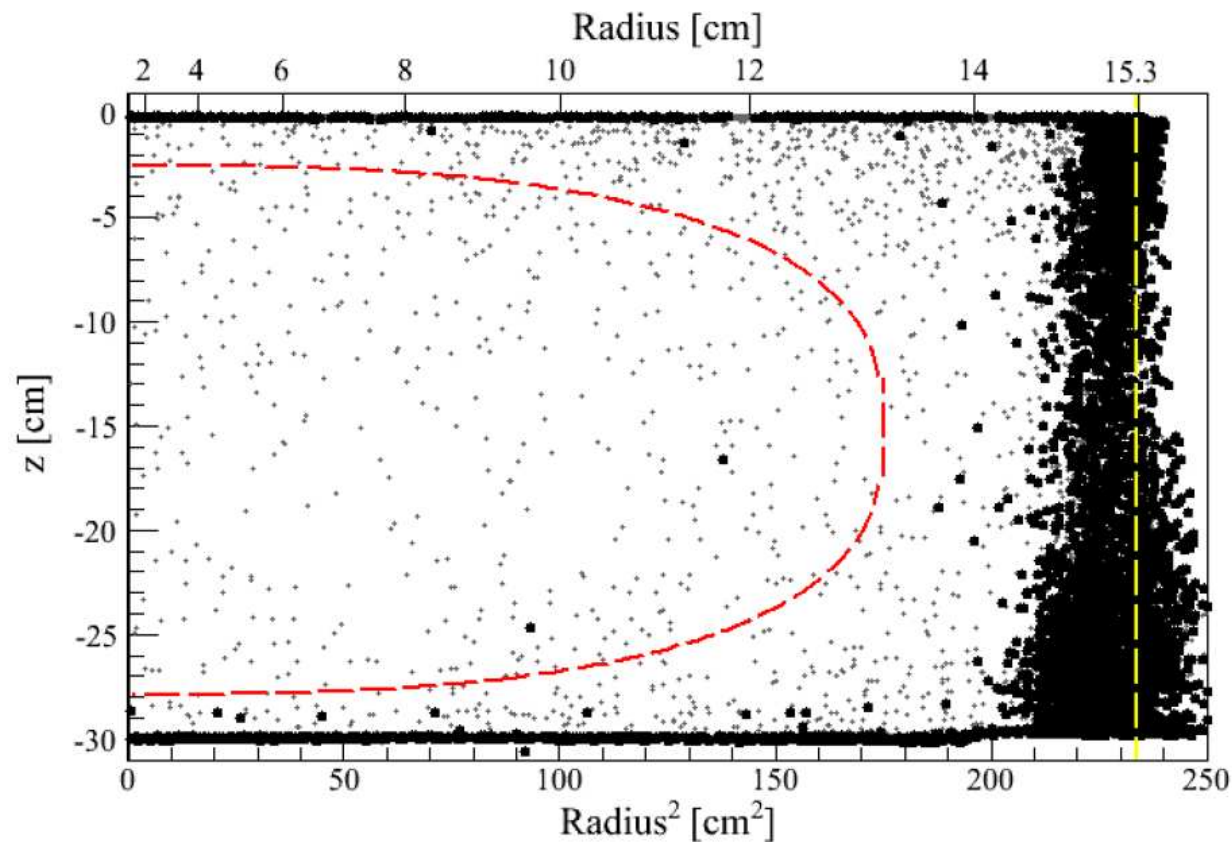

Cięcie na stosunek $S2/S1$ umożliwia odrzucenie ponad 99.5% przypadków tła.

Detekcja bezpośrednia

Fiducial volume

Eksperyment Xenon100

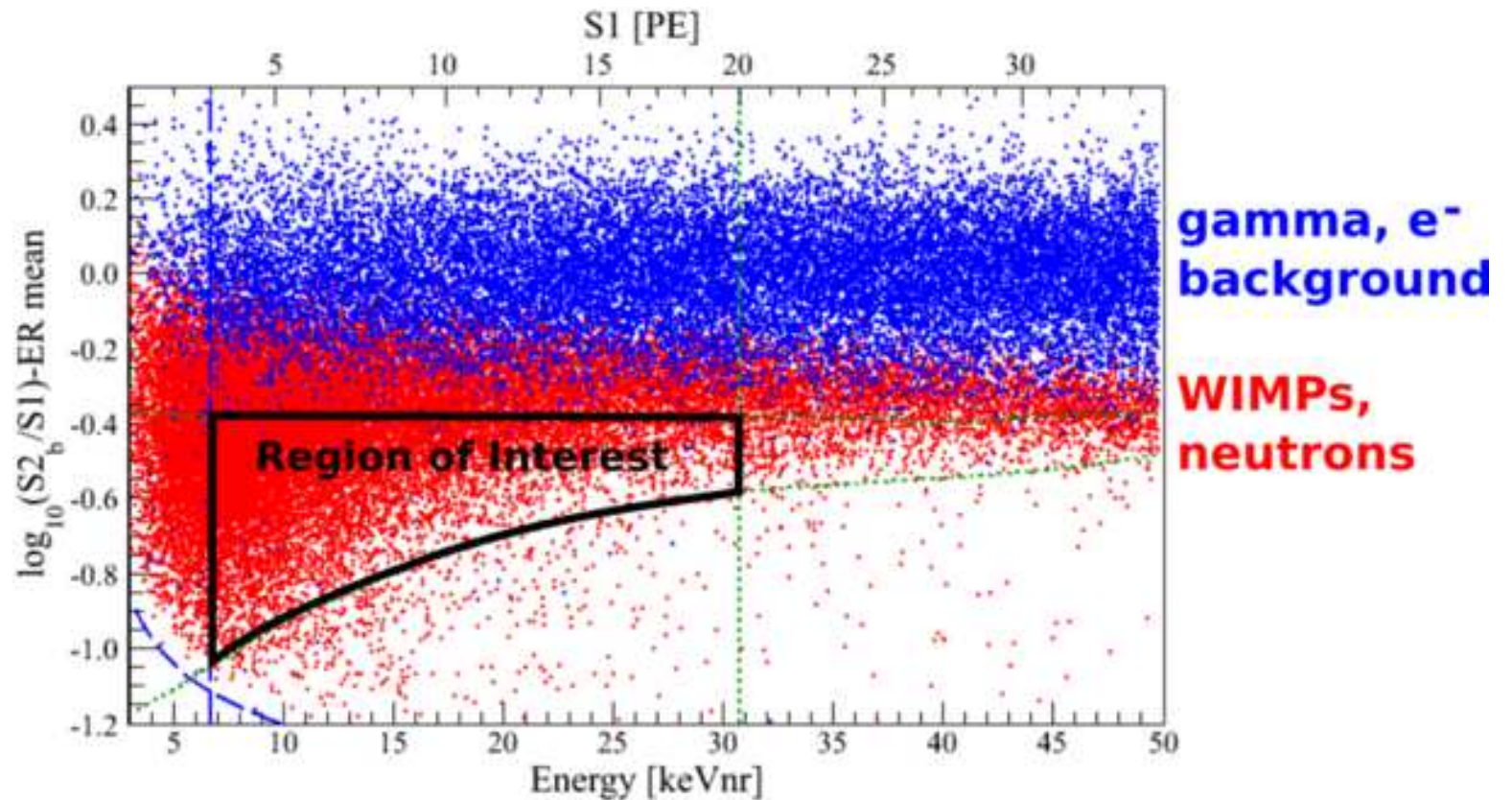

Pomiar pozycji pozwala na efektywne odrzucanie przypadków pochodzących od docierającego z zewnątrz promieniowania - przypadki blisko ścianek naczynia.

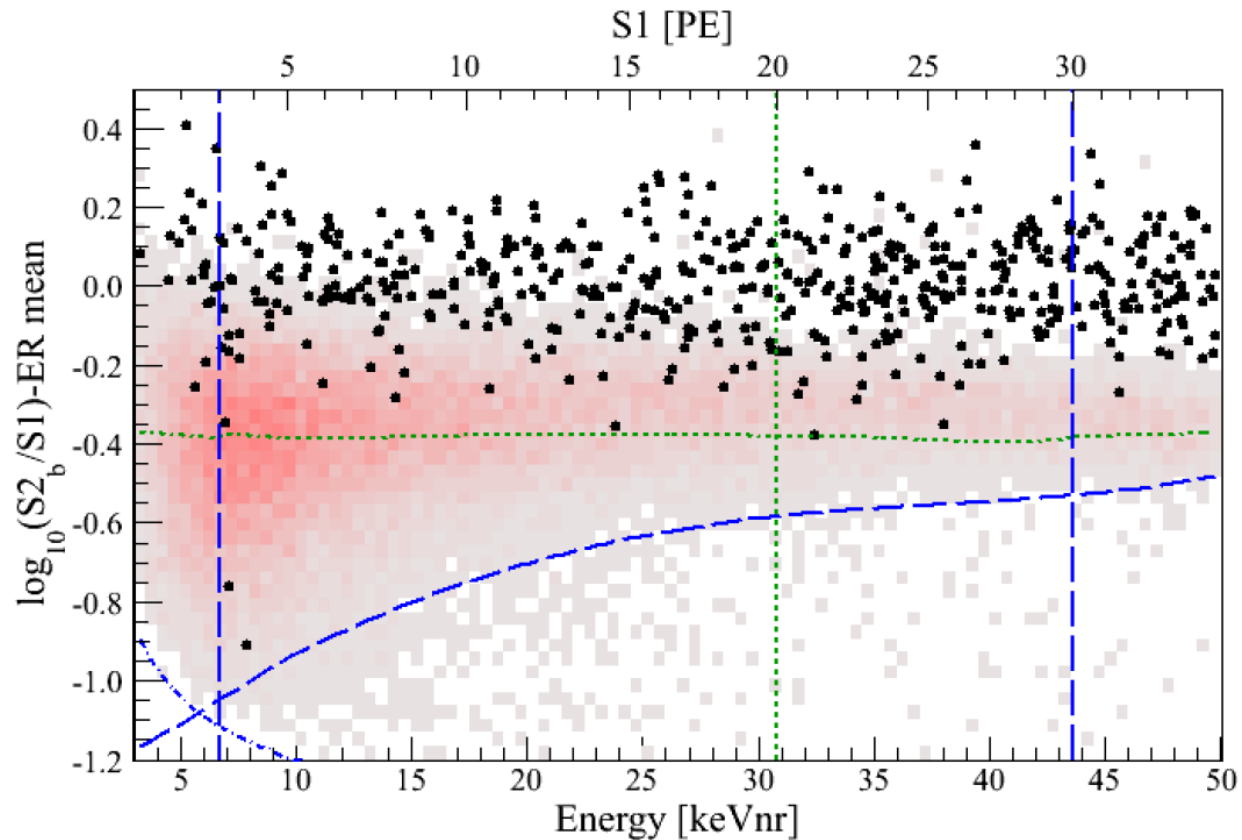
Detekcja bezpośrednia

Eksperyment Xenon100

Detekcja bezpośrednia

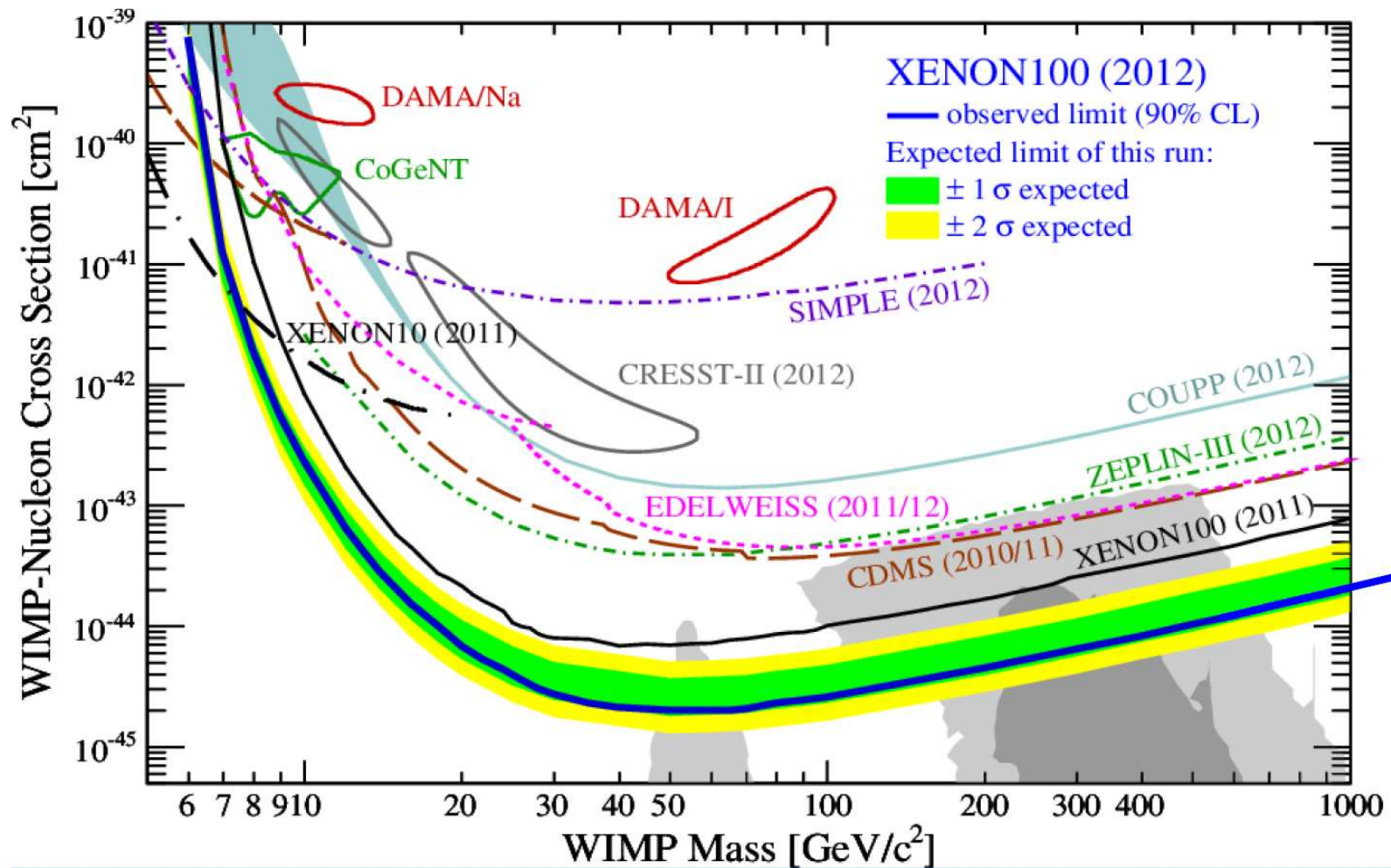
Eksperyment Xenon100

Ostatecznie w danych 2011-2012 (225 dni) zaobserwowano 2 przypadki przy oczekiwanym poziomie tła $1.0 \pm 0.2 \Rightarrow$ brak sygnału WIMP

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment Xenon100

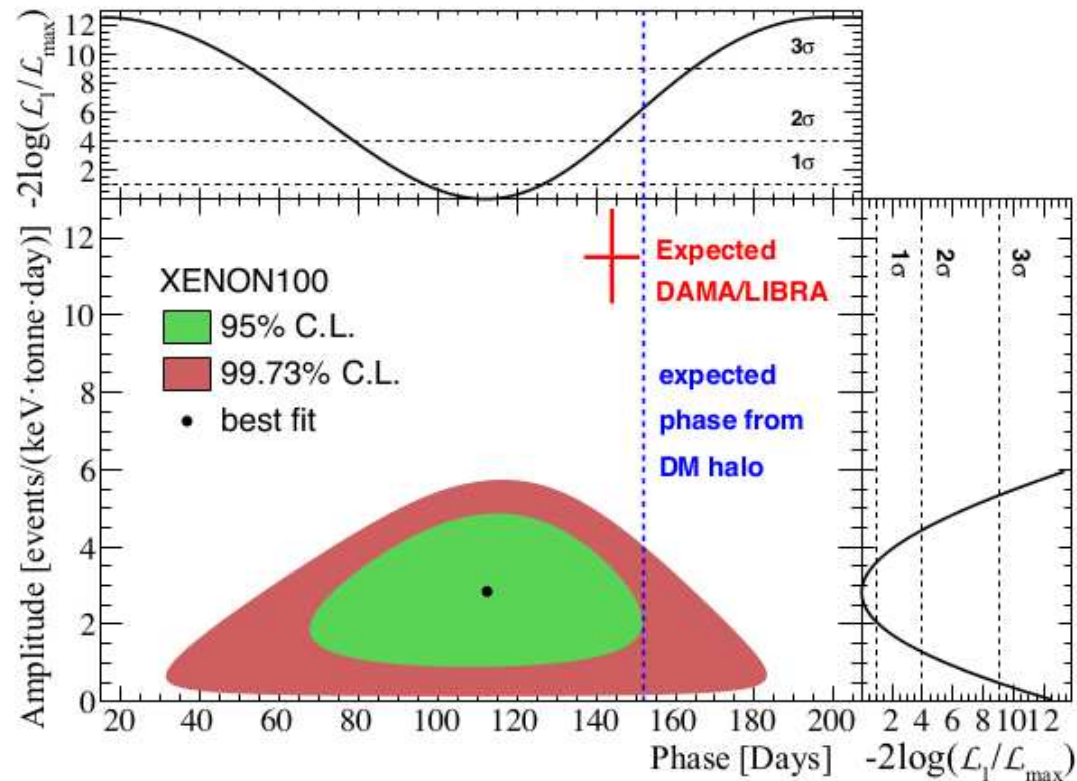

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment Xenon100

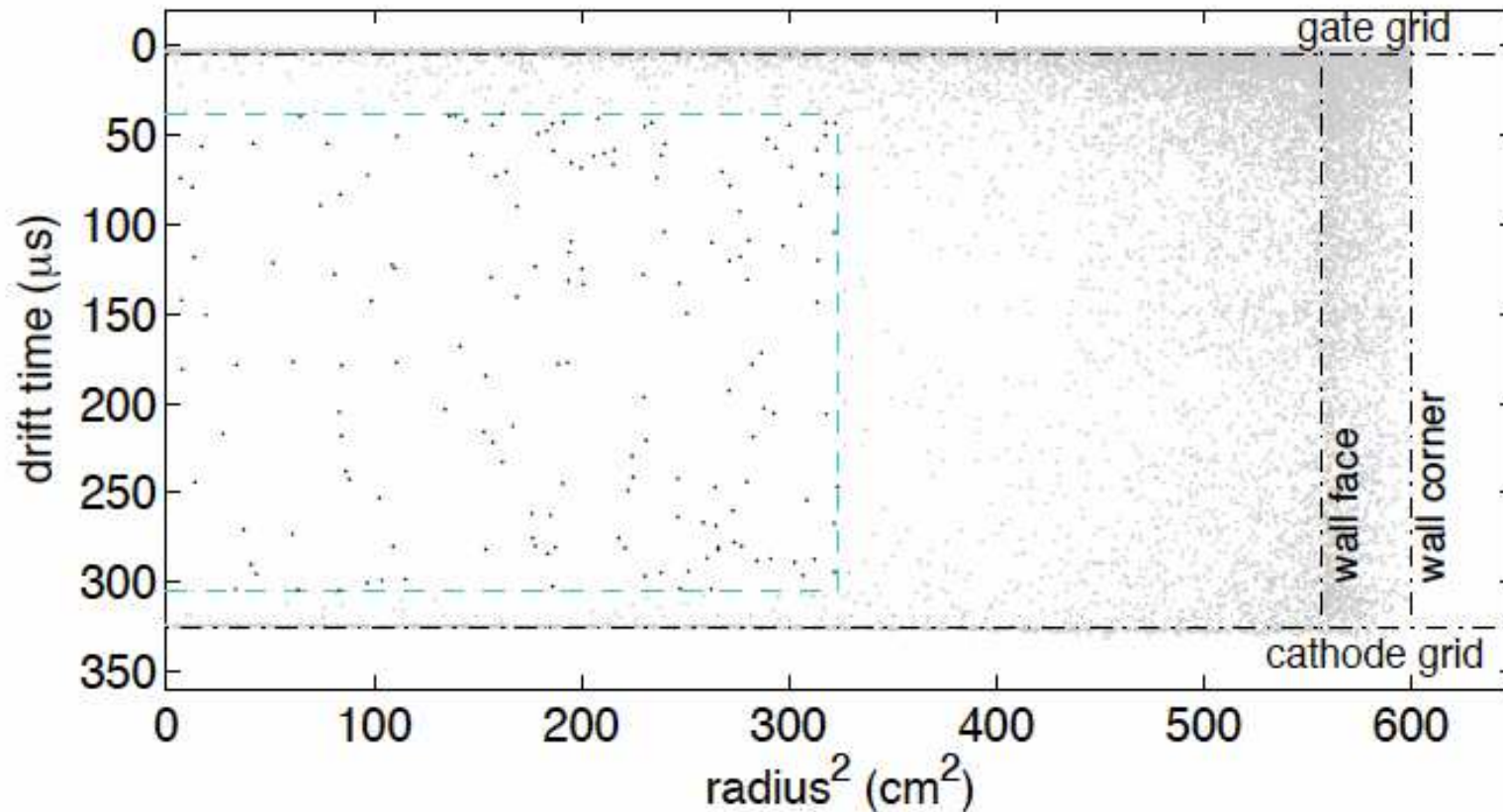
Wyniki wykluczyły też istnienie modulacji sezonowych, na które wskazywał eksperyment DAMA/LIBRA.

Dopasowanie dla $T=1$ rok:

Detekcja bezpośrednia

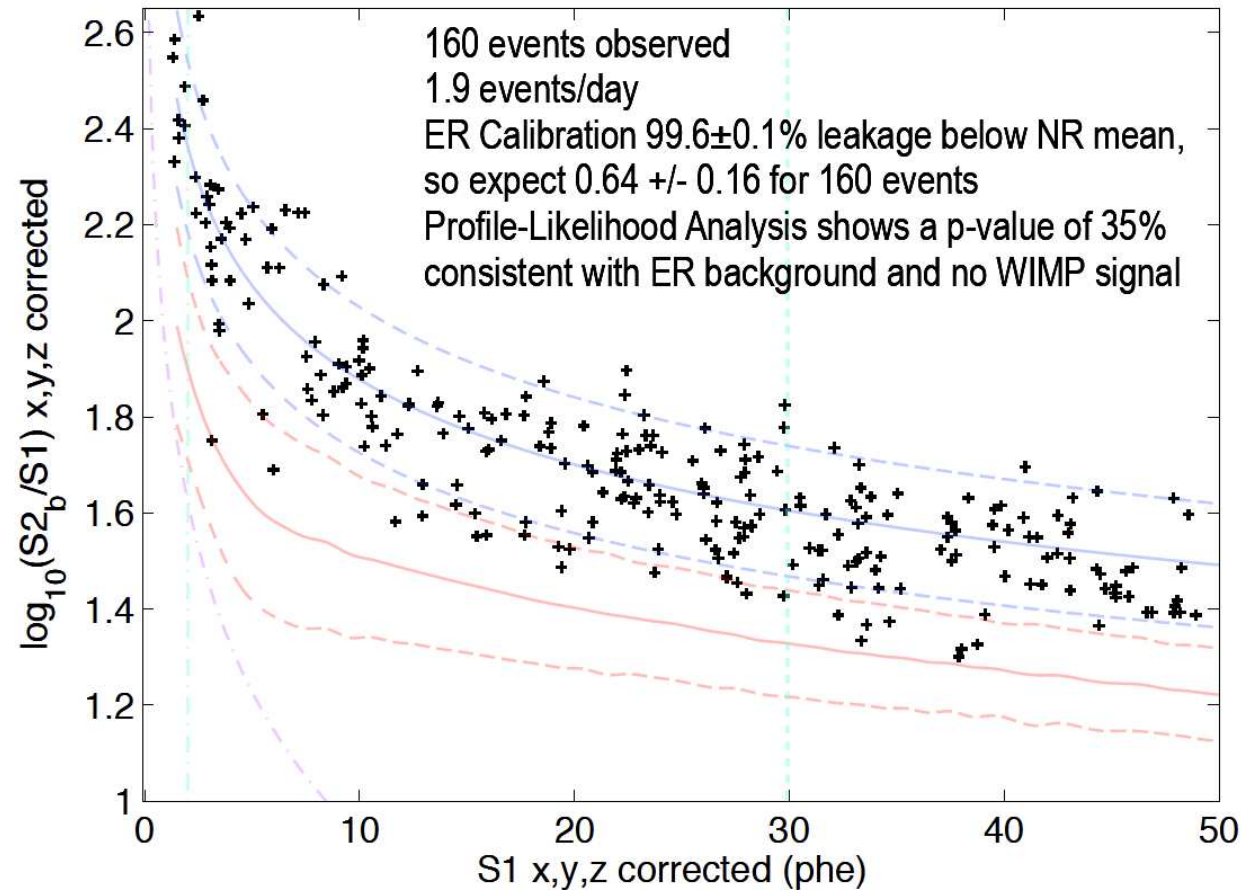
Eksperyment LUX

W danych 2013 (85 dni) zaobserwowano 160 przypadków w obszarze “aktywnym”

Detekcja bezpośrednia

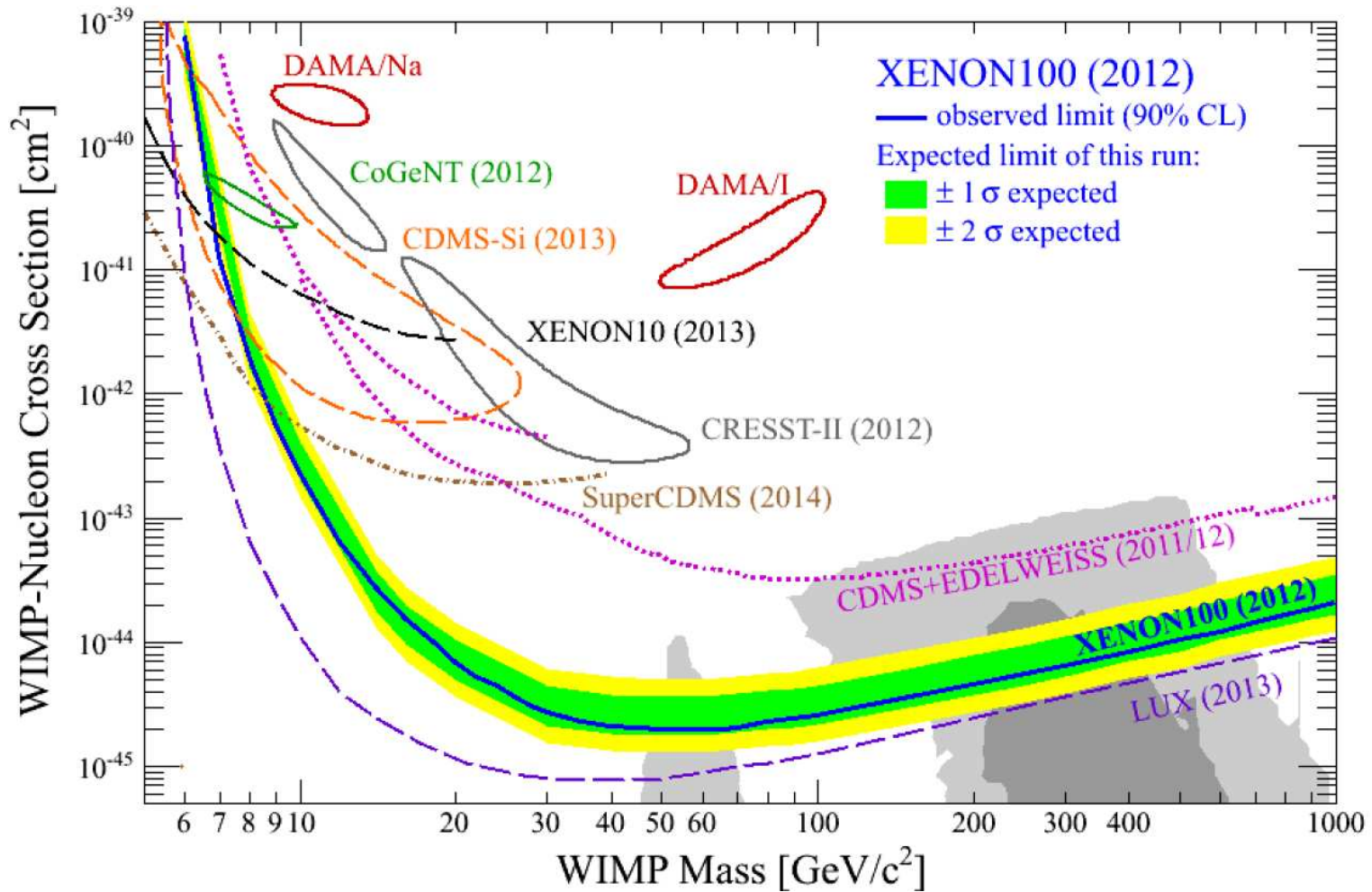
Eksperyment LUX

Jednak ich rozkład jest zgodny z hipotezą tła od promieniowania $\gamma \Rightarrow$ brak sygnału WIMP

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment LUX

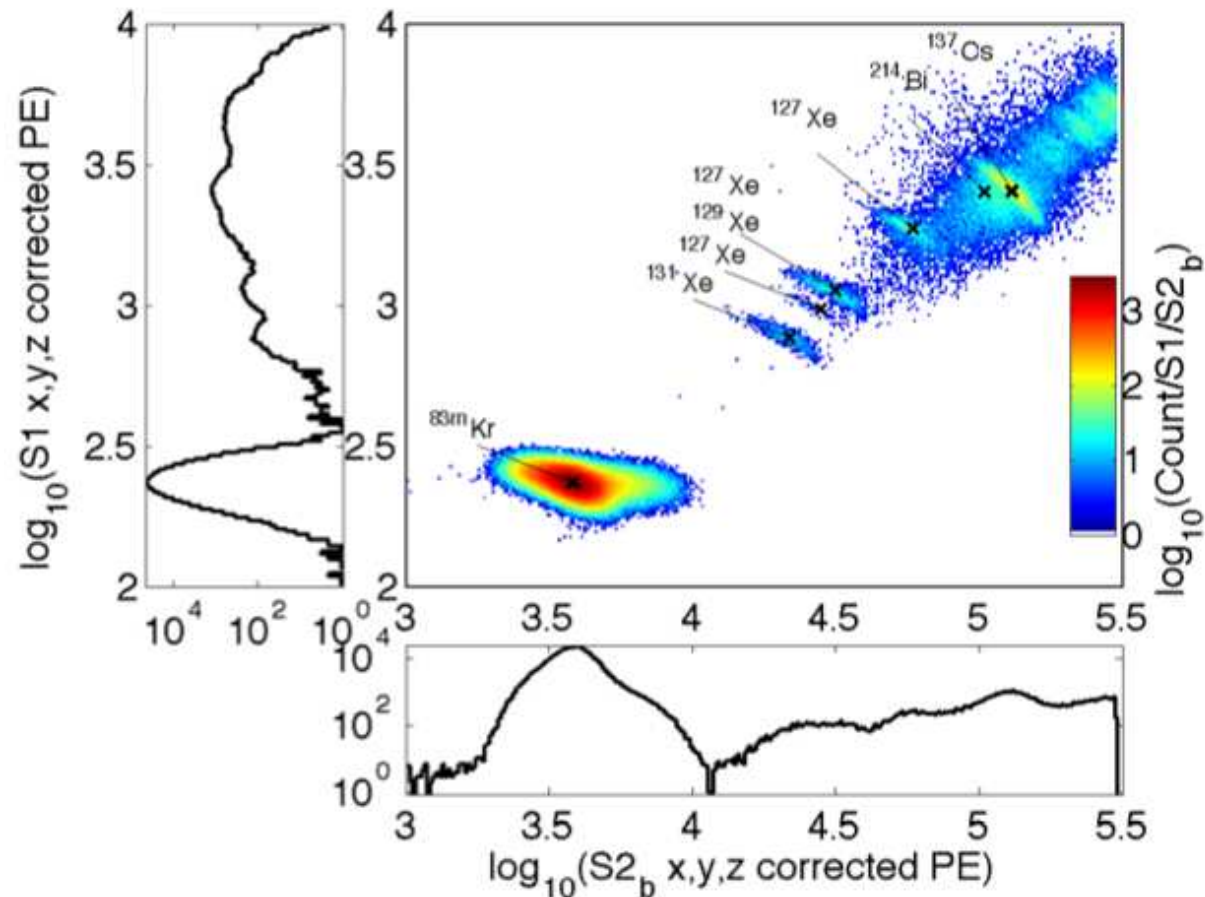

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment LUX

Reanaliza danych 2013: nowa kalibracja detektora.

Wyniki kalibracji z wykorzystaniem źródeł γ :

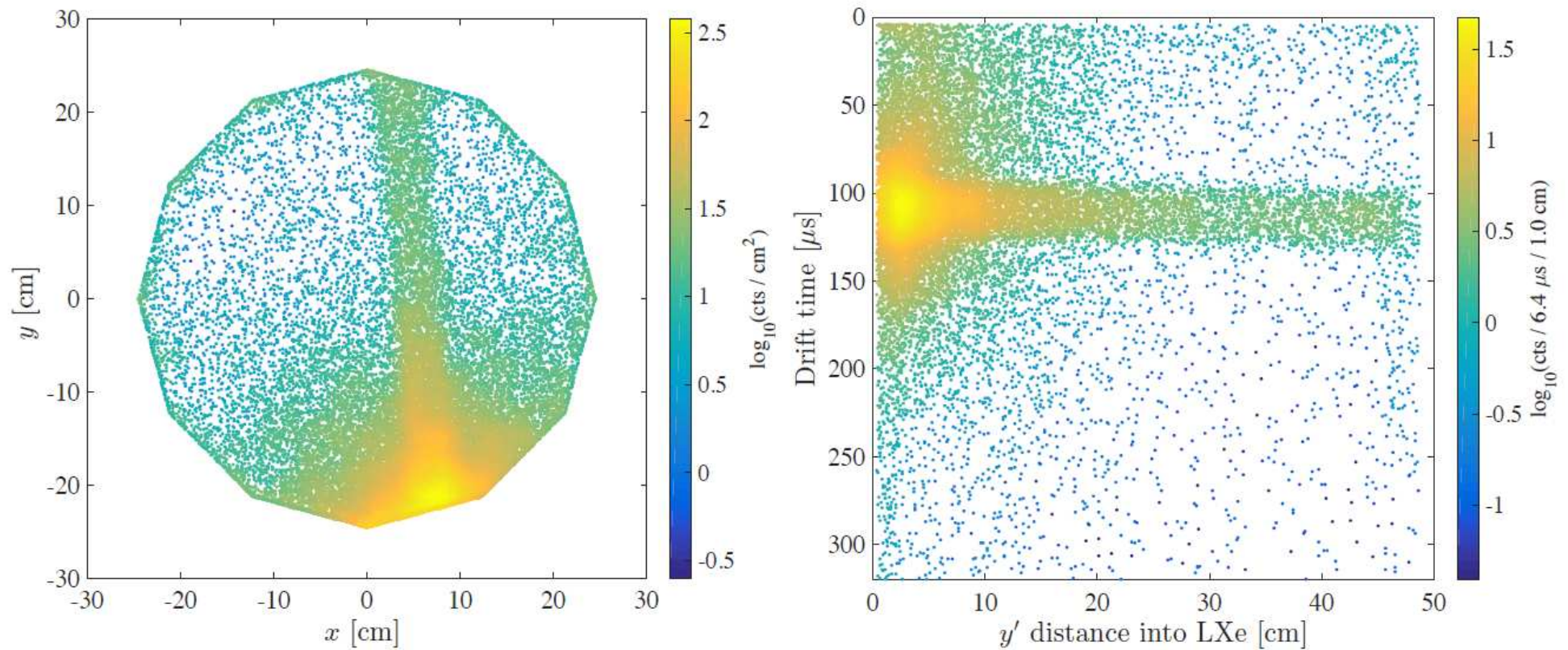

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment LUX

Reanaliza danych 2013: nowa kalibracja detektora.

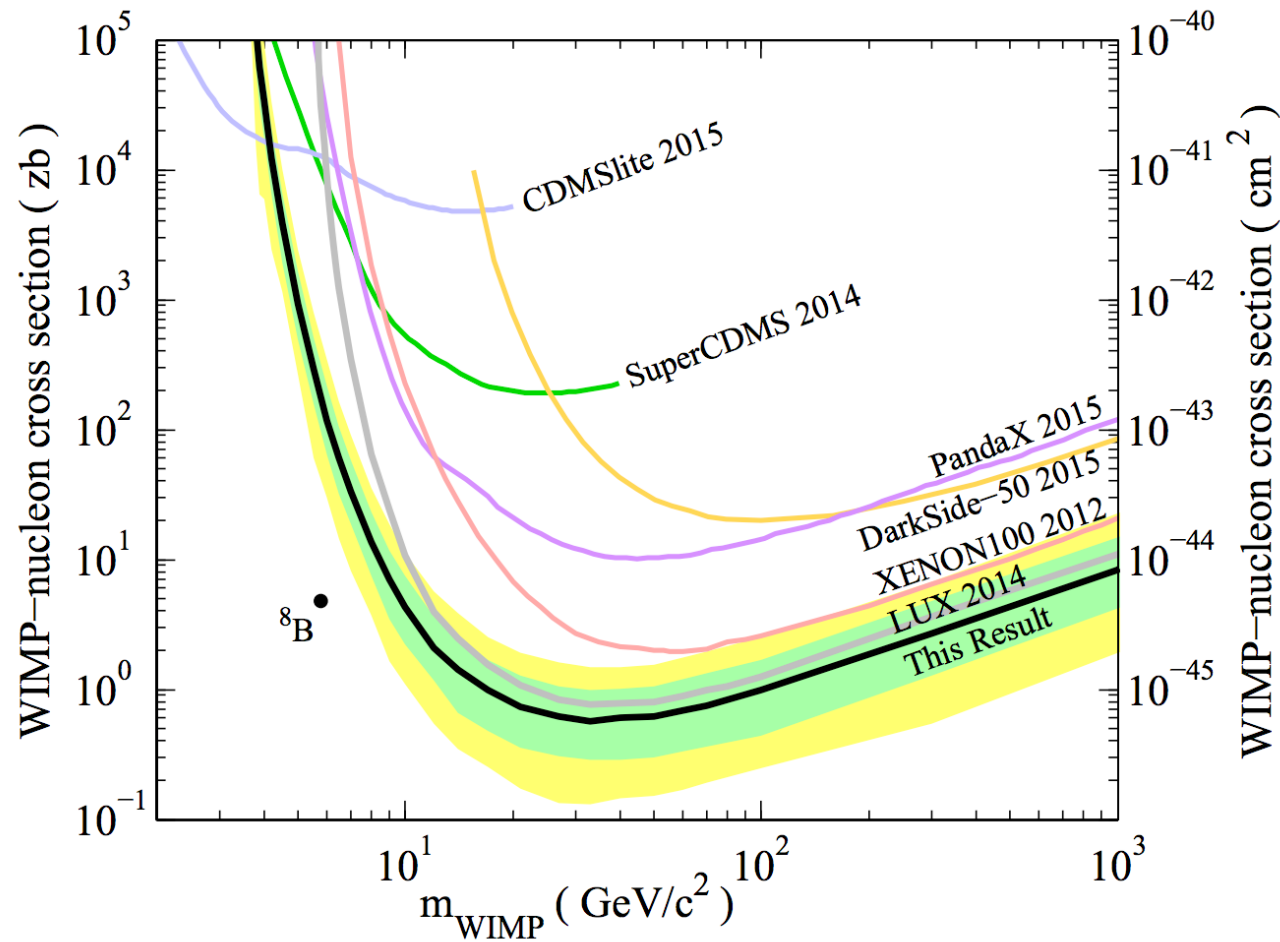
Kalibracja z wykorzystaniem źródła neutronów (generator D-D):

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment LUX

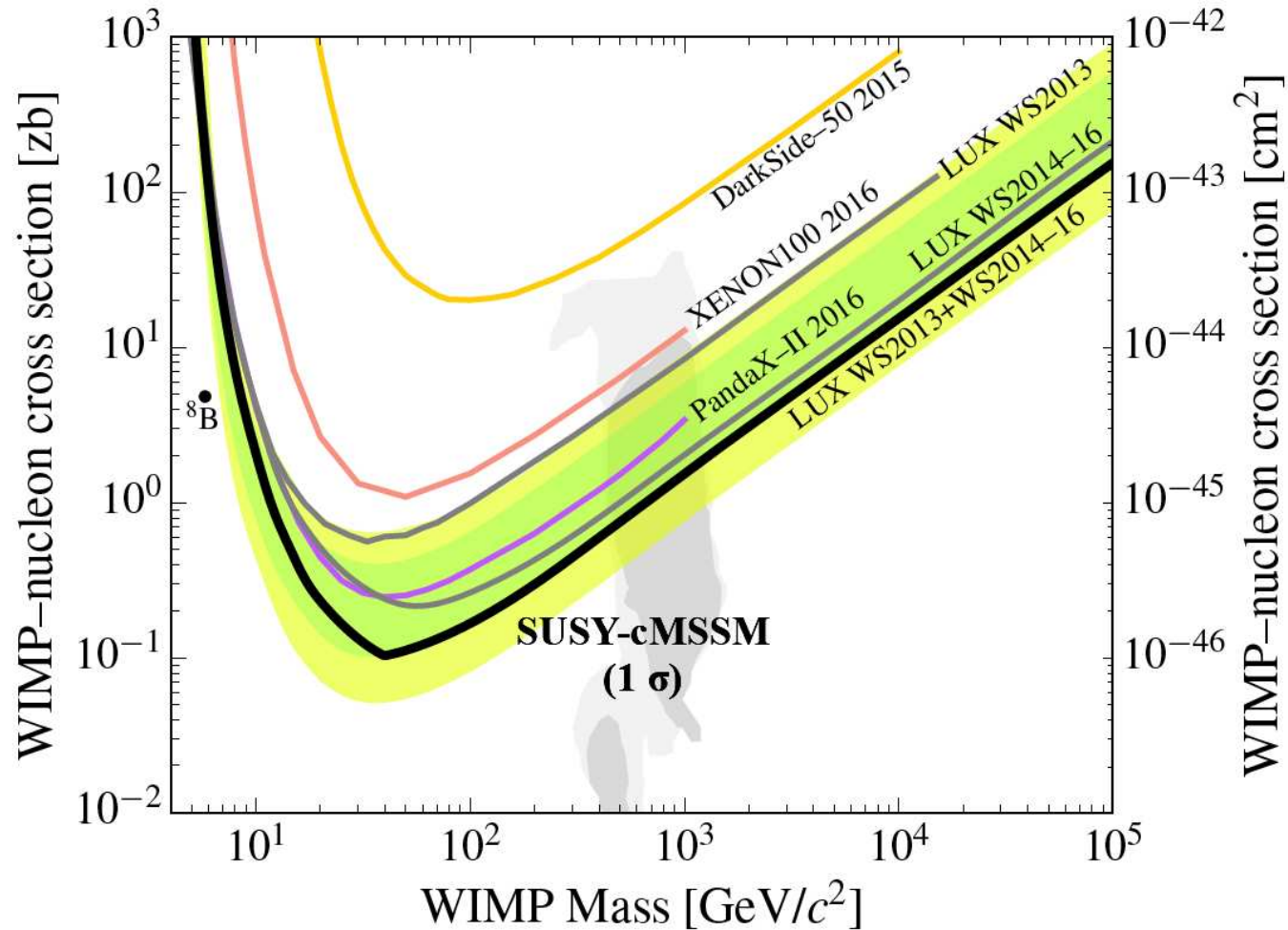
Wyniki reanalizy przedstawione w grudniu 2015 ("This result"):

Detekcja bezpośrednia

Eksperyment LUX

Końcowe wyniki (95 dni + drugi "run" 332 dni) przedstawione w marcu 2017:

Detekcja bezpośrednia

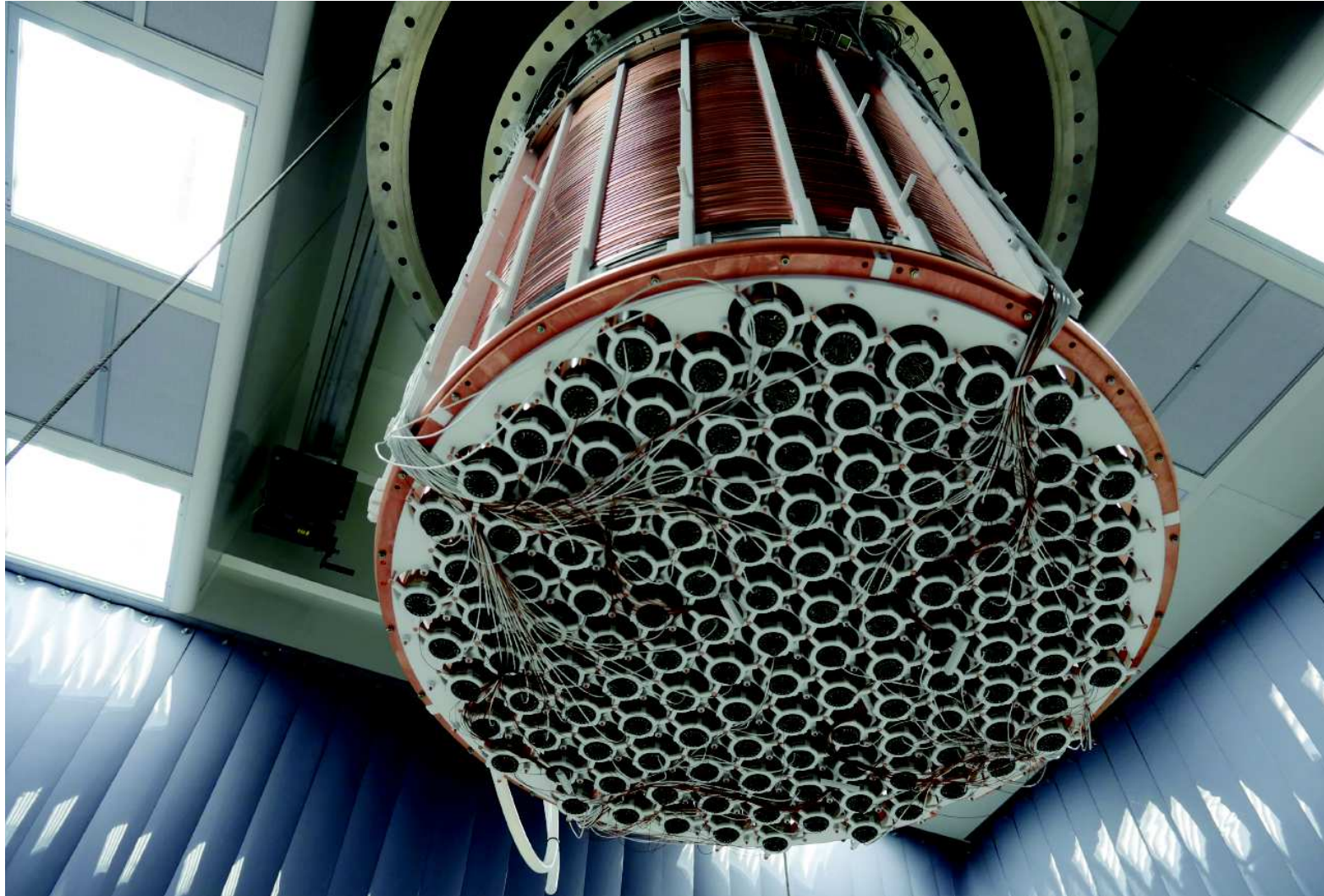
Xenon1T

3.5 tony LXe (2 tony jako “tarcza”)

Detekcja bezpośrednia

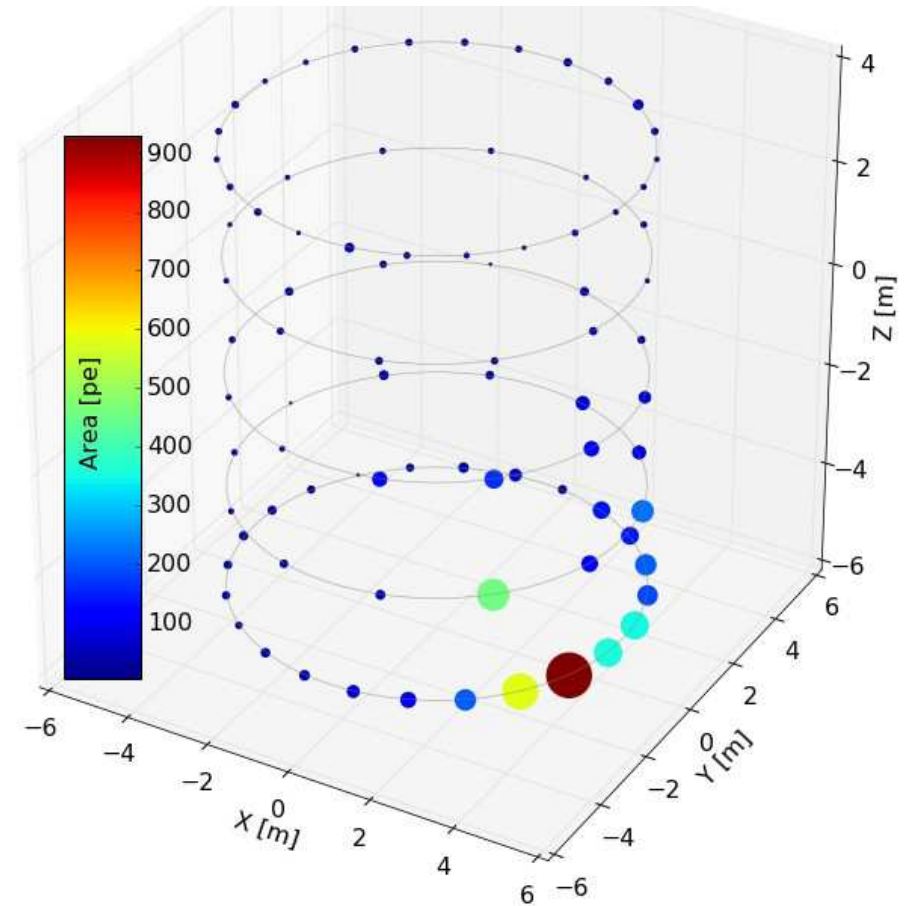
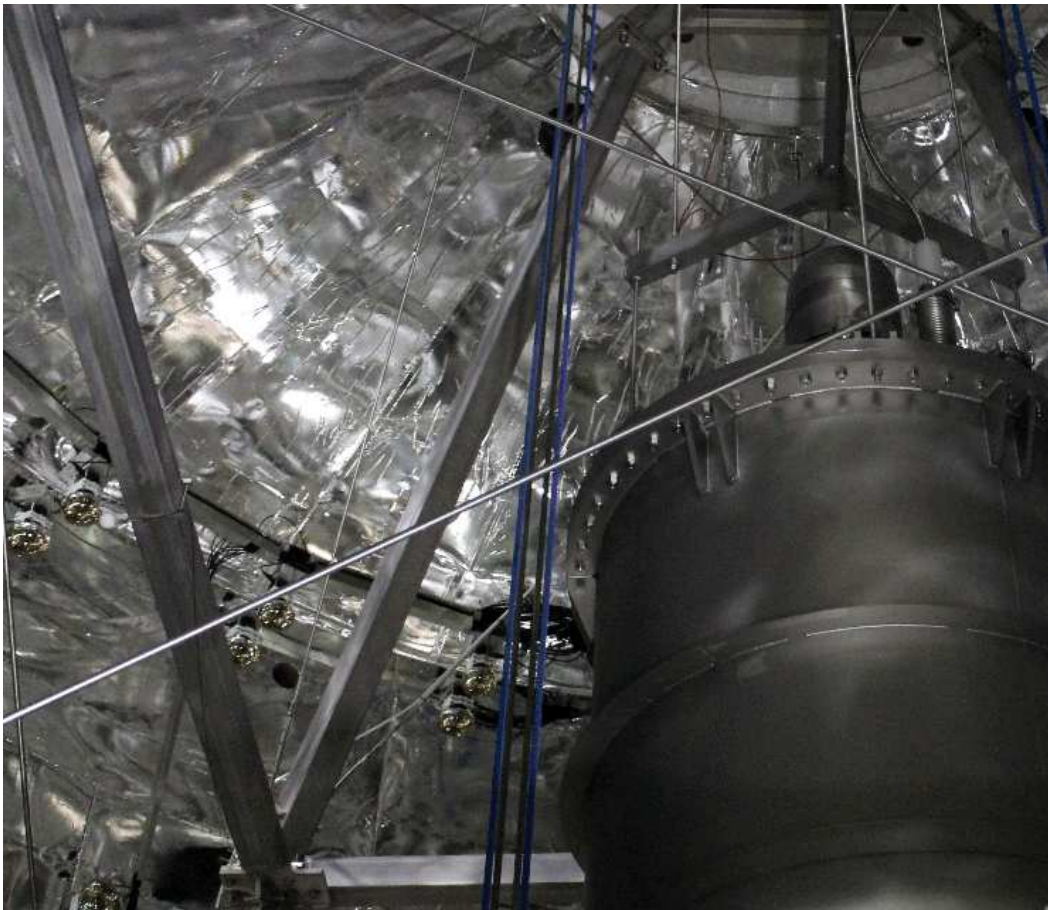
Xenon1T

Detekcja bezpośrednia

Xenon1T

Detektor umieszczony w zbiorniku wypełnionym 700 tonami ultraczystej wody
promieniowanie Czerenkowa rejestrowane przez 84 PMT $\Rightarrow$ aktywne weto

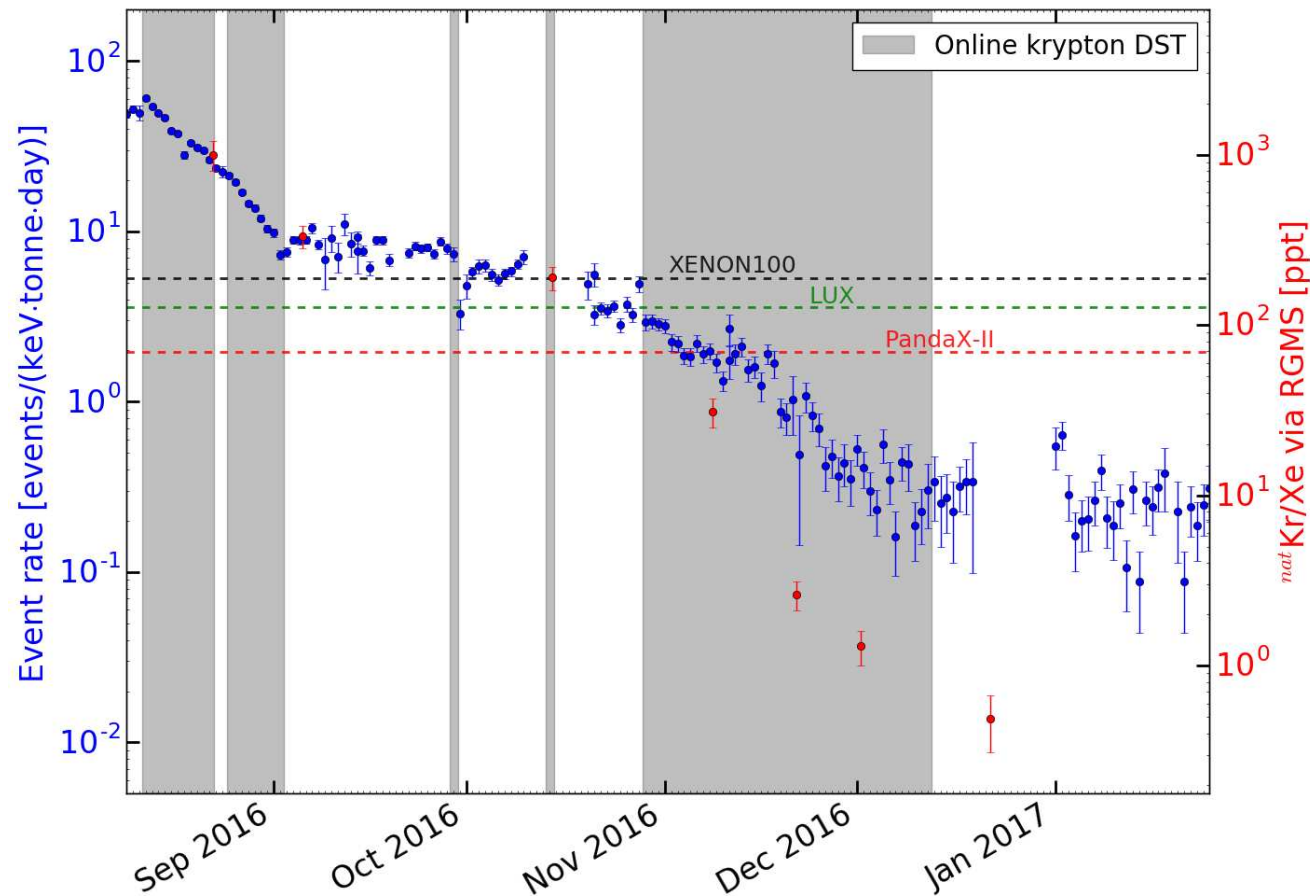

Detekcja bezpośrednia

Xenon1T

Ksenon podlega ciąglemu oczyszczaniu $\Rightarrow$ osiągnięto najniższy poziom tła

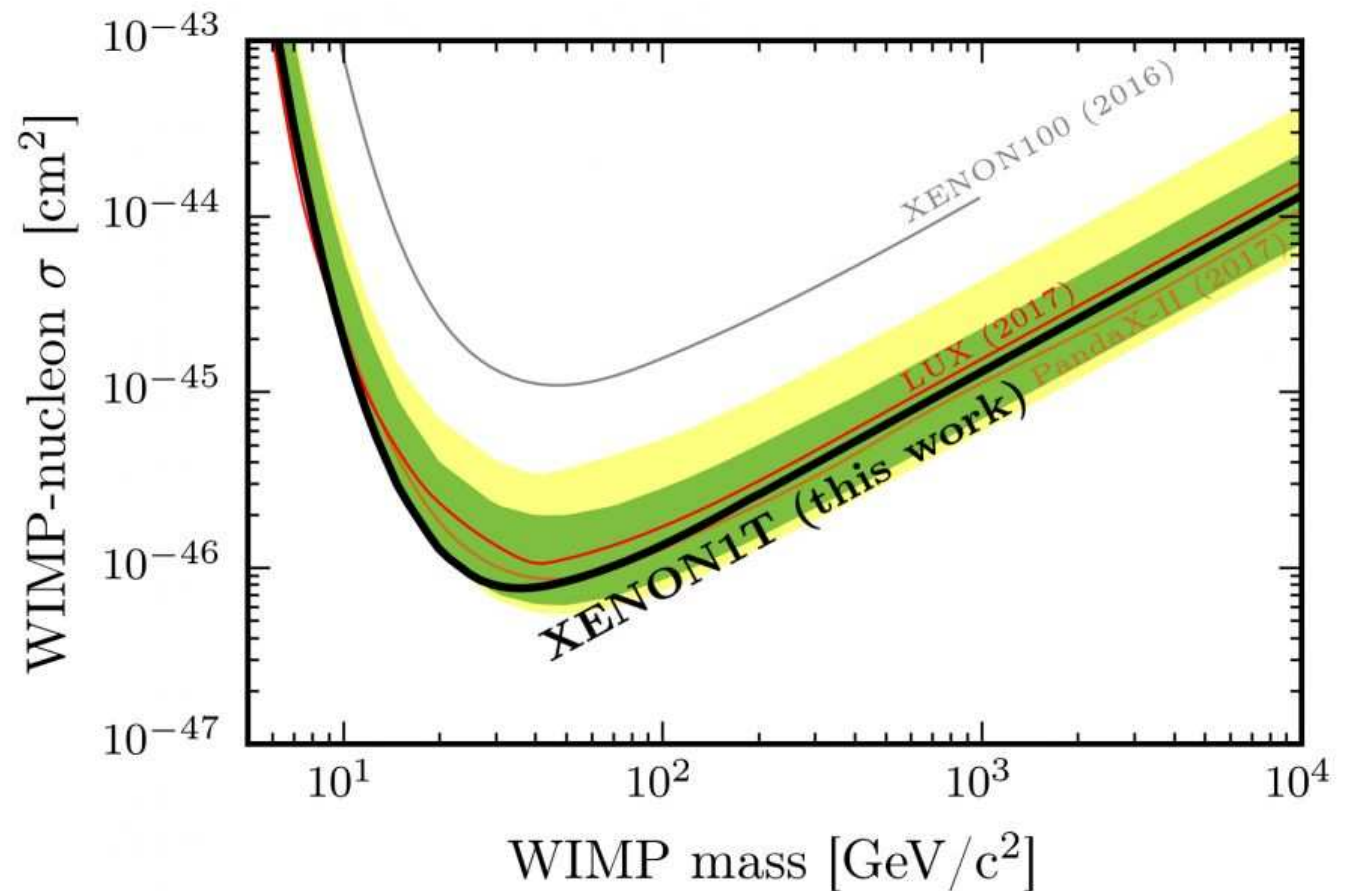
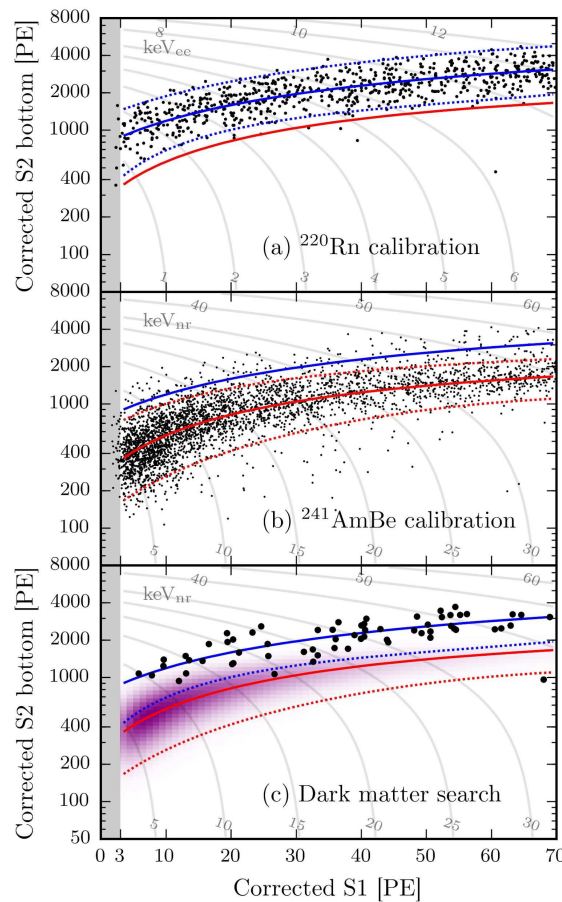
Detektor rozpoczął już zbieranie danych, niestety przerwane przez... trzęsienie ziemi

Detekcja bezpośrednia

Xenon1T

Dane zebrane w ciągu zaledwie miesiąca przed przerwą spowodowaną przez trzęsienie ziemi pozwoliły już na poprawienie ograniczeń LUX

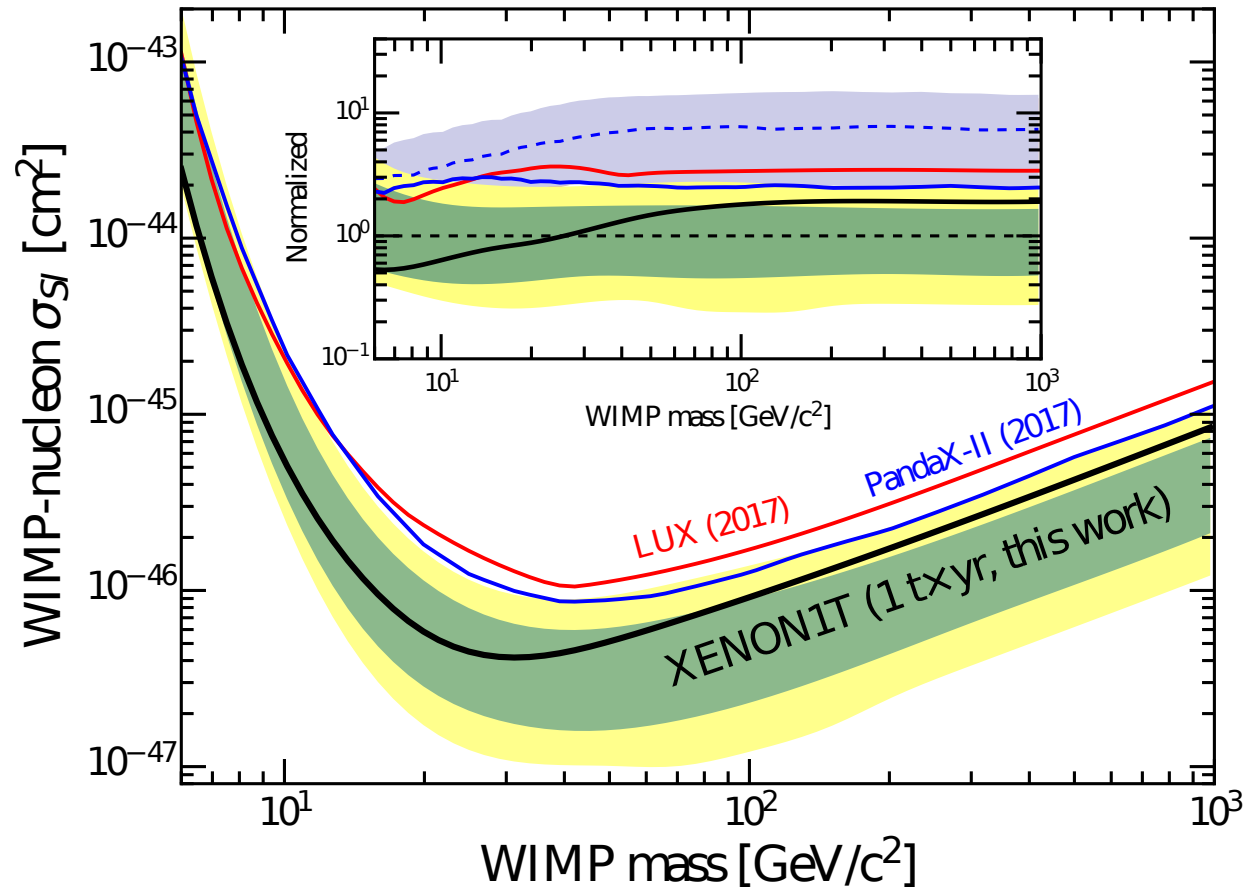

Detekcja bezpośrednia

Xenon1T

Nowe ograniczenia z wykorzystaniem danych z 279 dni (1 t × rok)

1805.12562

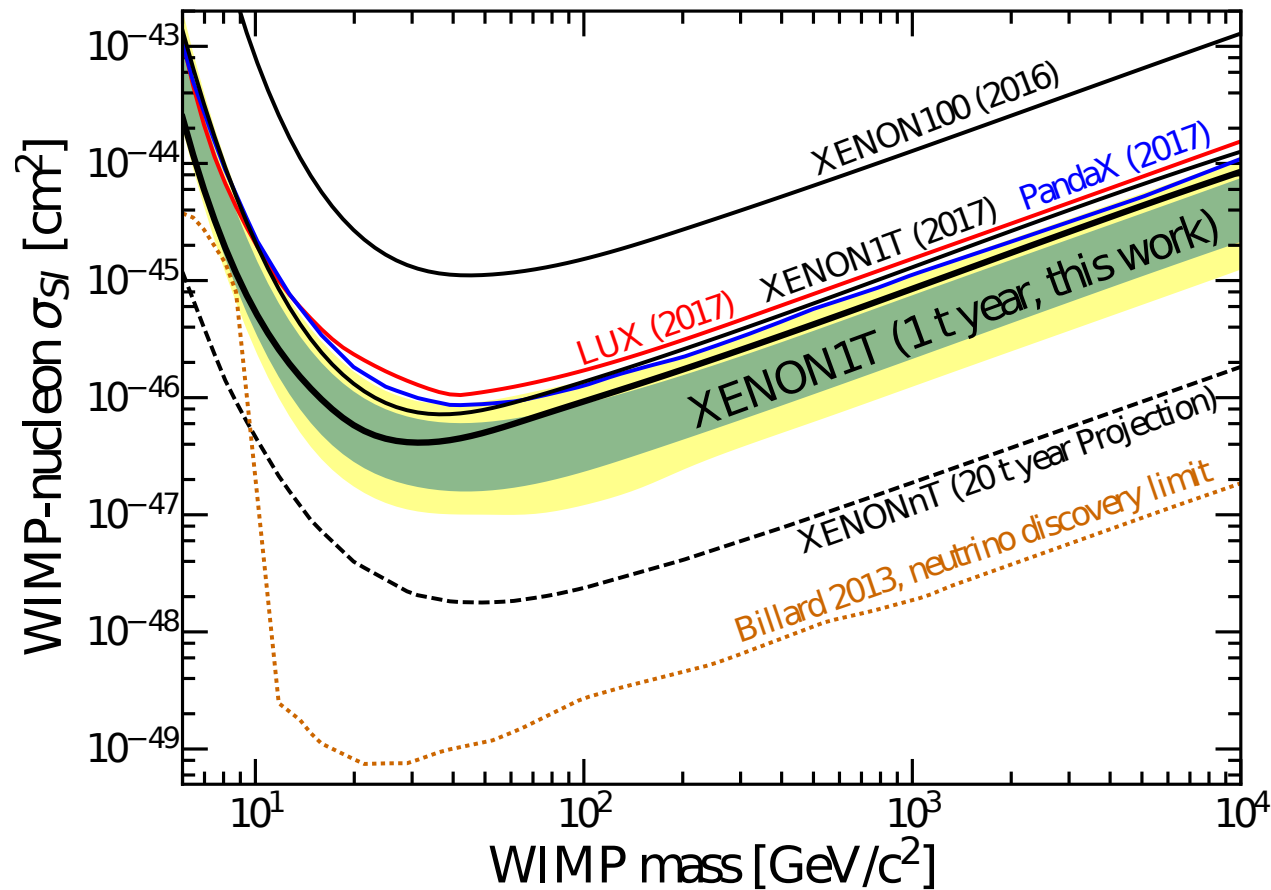

Oczekiwane 735 ± 20 przypadków tła. Zaobserwowano 739 przypadków.

Detekcja bezpośrednia

Przyszłość: XenonNT

Powiększony obszar aktywny (fiducial volume) z 1.3 do 4 ton + dalsza redukcja tła

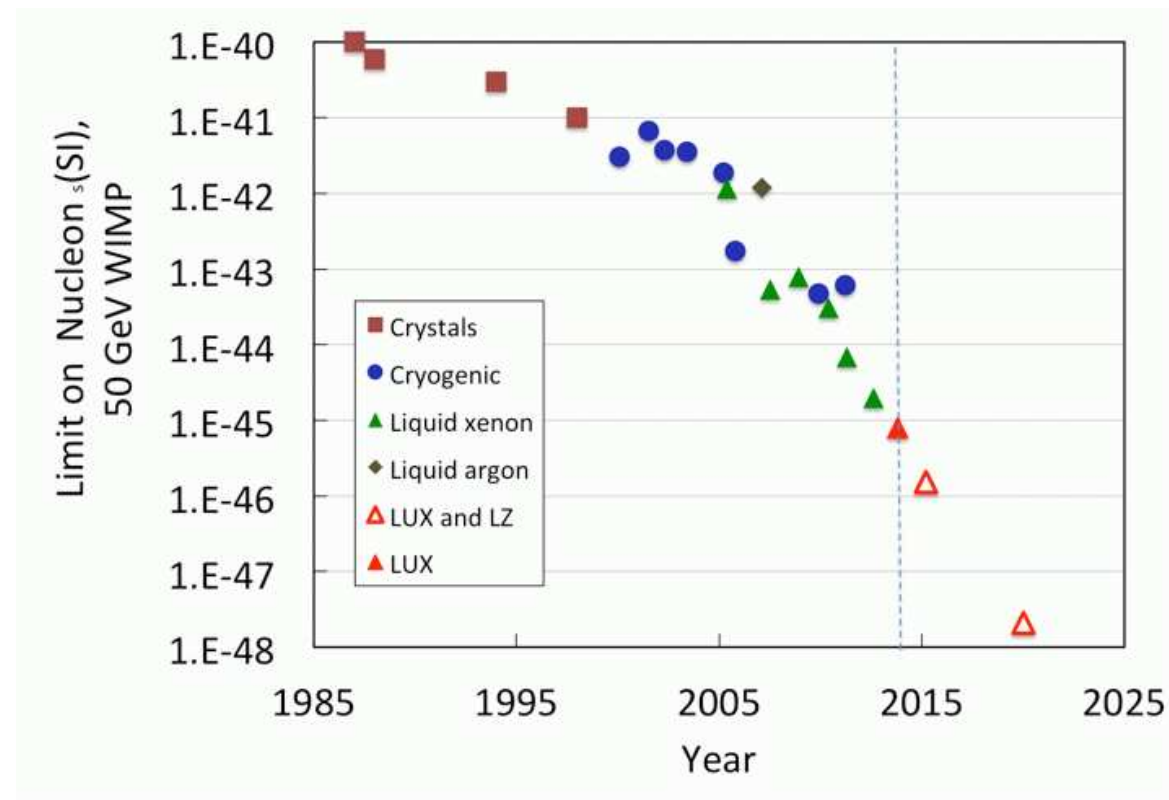
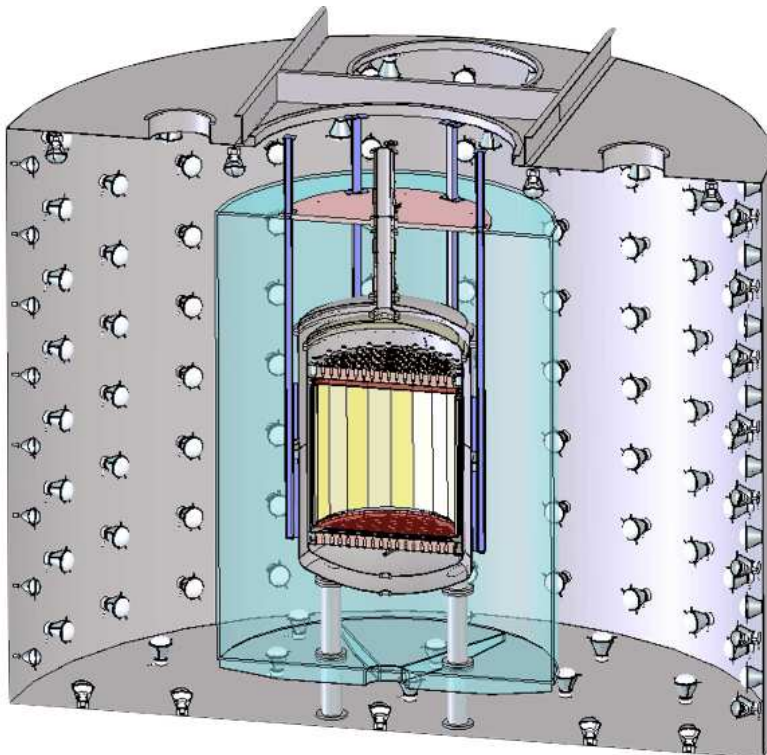

Rozbudowa detektora powinna zakończyć się w roku 2019...

Detekcja bezpośrednia

Przyszłość: LZ (LUX+Zeplin)

Detektor z 7 tonami LXe (5.6 tony jako "tarcza"), planowane uruchomienie 2020 (?)

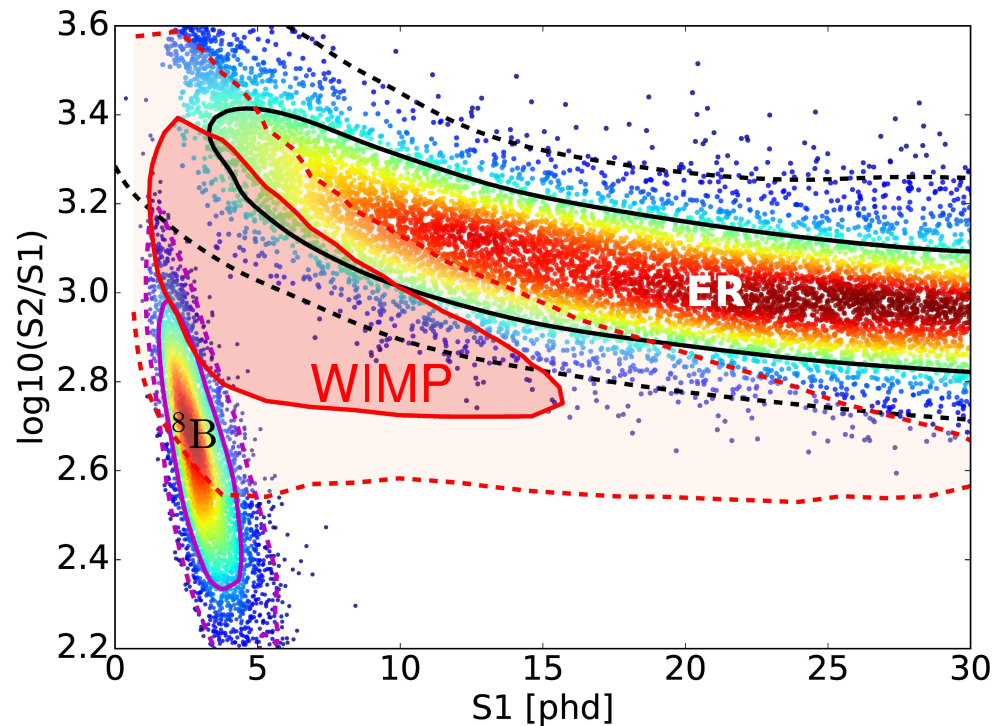

Detekcja bezpośrednia

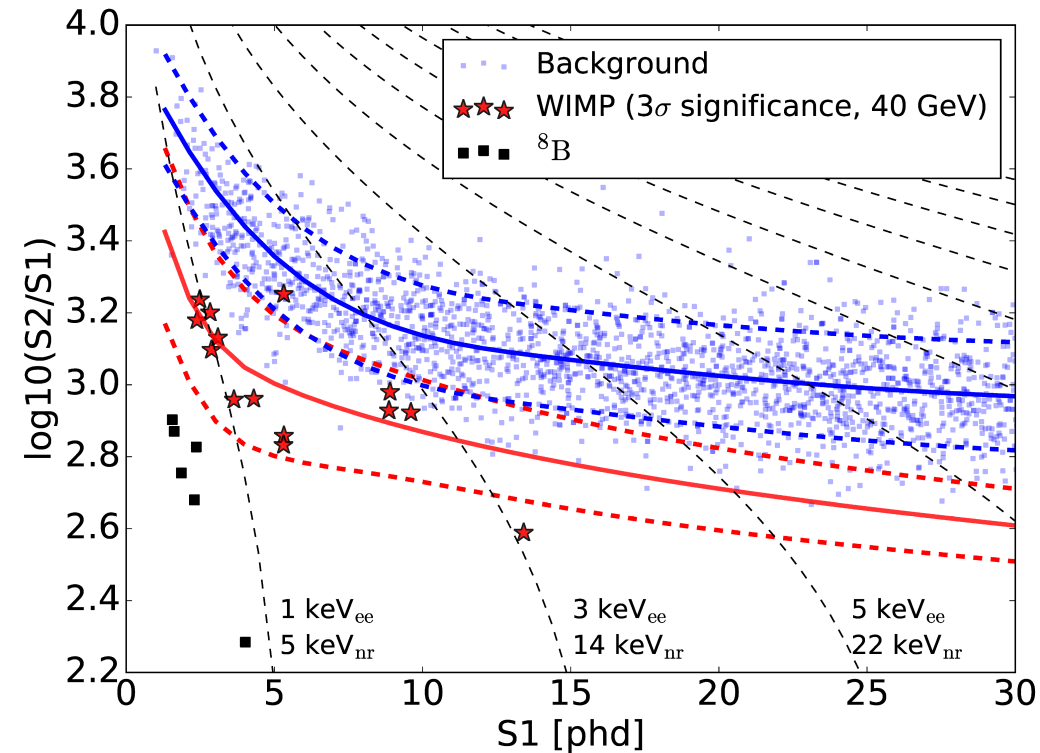
Przyszłość: LZ (LUX+Zeplin)

Wyniki modelowania eksperymentu

tło (ER), sygnał (WIMP) i neutrina (^8B)

Symulacja (1000 dni, $\sigma = 6 \cdot 10^{-48} \text{ cm}^2$)

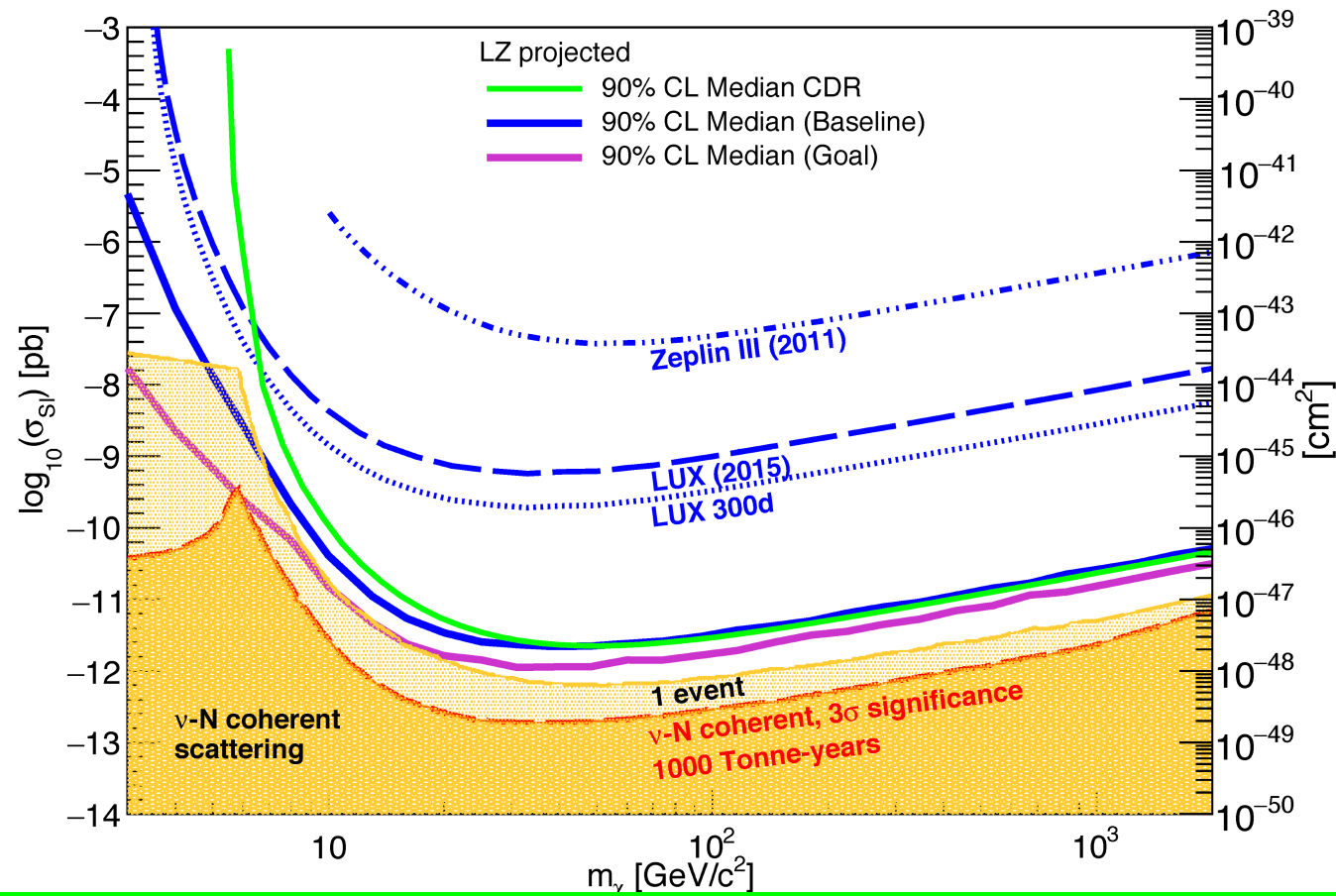

Detekcja bezpośrednia

Przyszłość: LZ (LUX+Zeplin)

Oczekiwane wyniki (1000 dni)

Dochodzimy do granicy tła neutrin słonecznych i atmosferycznych

Detekcja bezpośrednia

Eksperymenty

Eksperymenty **Xenon100/Xenon1T** i **LUX** nie są jedynymi eksperymentami opartymi na technologii dwufazowej komory projekcji czasowej (dual phase TPC).

Podobnym eksperyment **PandaX** (obecnie faza II) zbudowany został w Chinach.

Zawiera 500 kg LXe (400 kg “fiducial volume”), uruchomiony latem 2016.

Planowane są kolejne eksperymenty

- **XENONnT** - dalsza rozbudowa Xenon1T w LNGS, do 6 ton aktywnego LXe modernizacja powinna się rozpocząć w 2018 roku (?)
- **LZ** - rozbudowa LUX+Zeplin do 7 ton aktywnego LXe, uruchomienie w 2020(?)
- **DarkSide-20t** - koncepcja detektora LAr o znacznie obniżonym poziomie tła (więcej za chwilę)
- **DARWIN** - nowy projekt detektora z 50 tonami LXe (40 ton “aktywnych”) ⇒ zamknięcie obszaru parametrów do tła neutrinowego

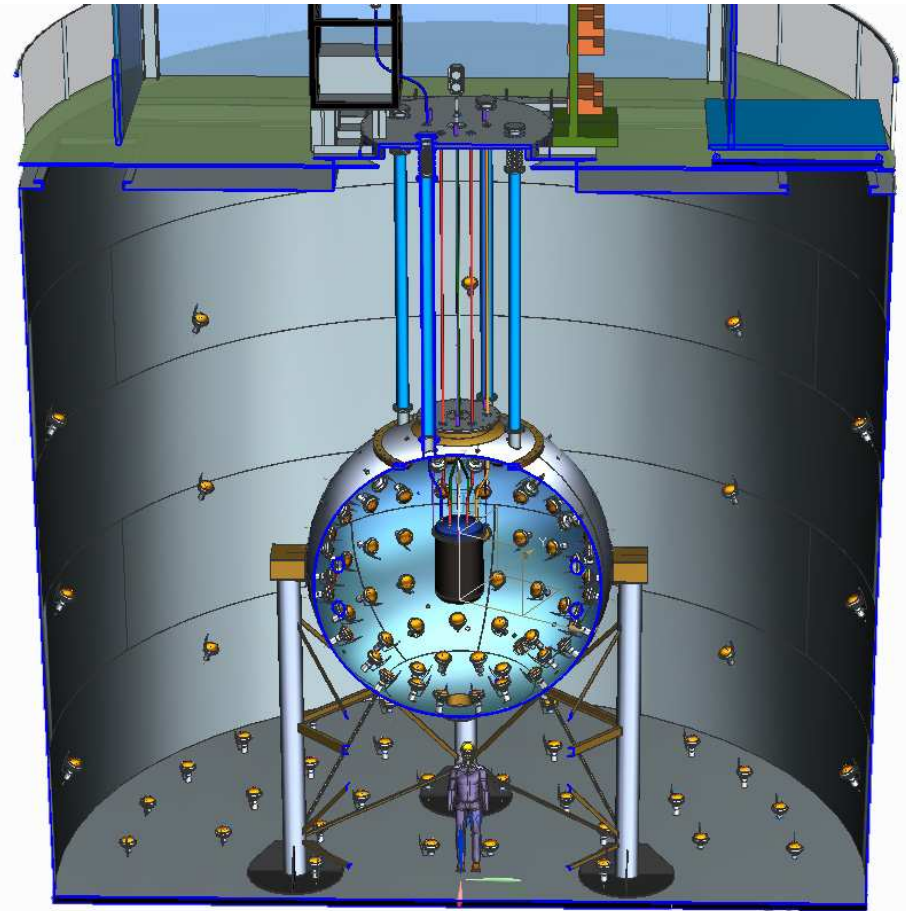
Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50 @LNGS - prototyp dla DarkSide-20t

Nowa koncepcja detektora “bez tła”

- centralna “tarcza” - ciekły argon
argon “kopalniany” (podziemny)
⇒ znacznie niższy poziom tła
- wewnętrzny zbiornik - scyntylator
⇒ detekcja neutronów
- zewnętrzny zbiornik - woda
⇒ detekcja mionów
- umieszczony w kopalni (LNGS)
⇒ redukcja tła

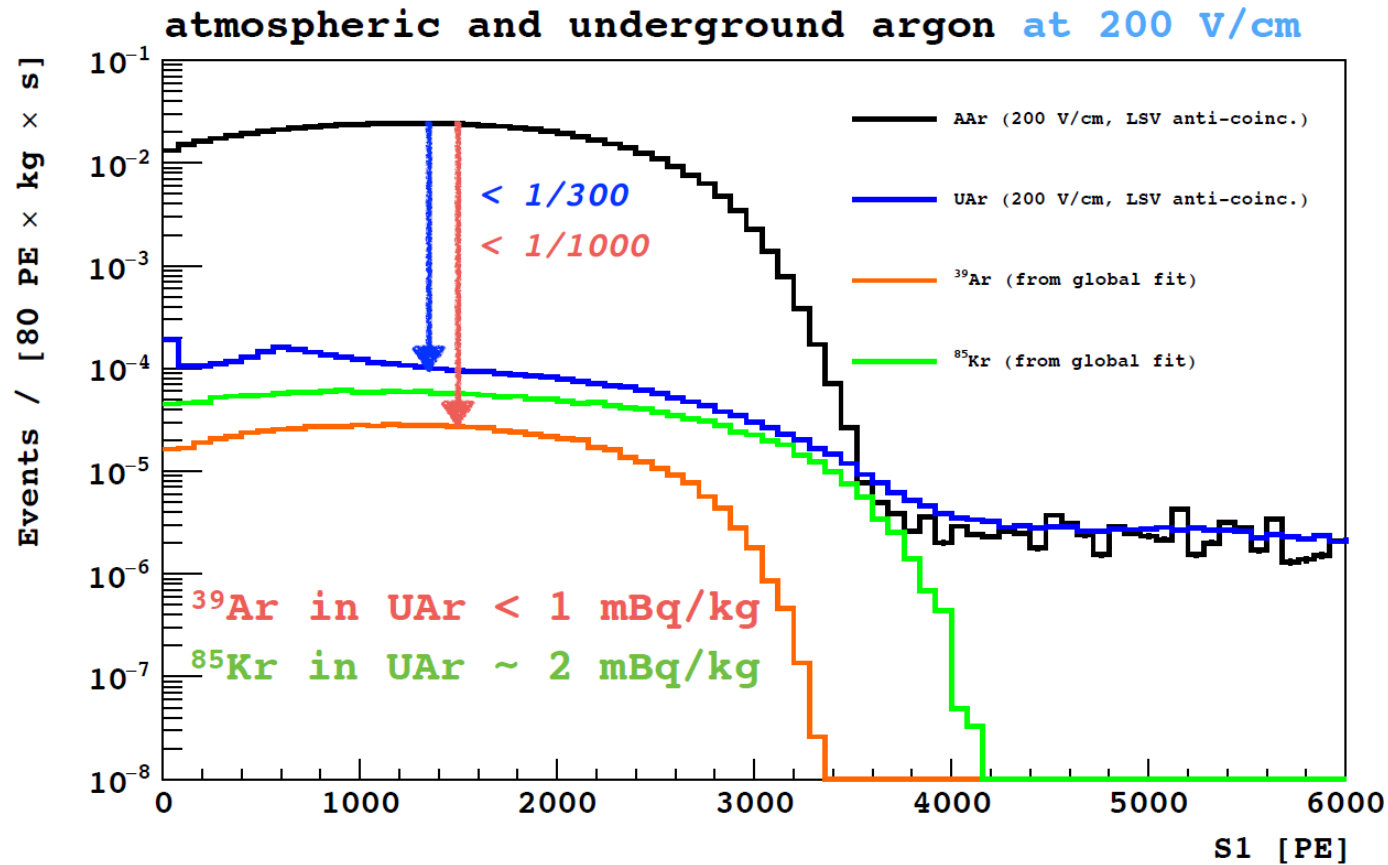
Niestety tylko 153 kg argonu
(46 kg objętości aktywnej)...

Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50

Różnica między argonem “kopalnianym” (Underground Argon) i atmosferycznym:

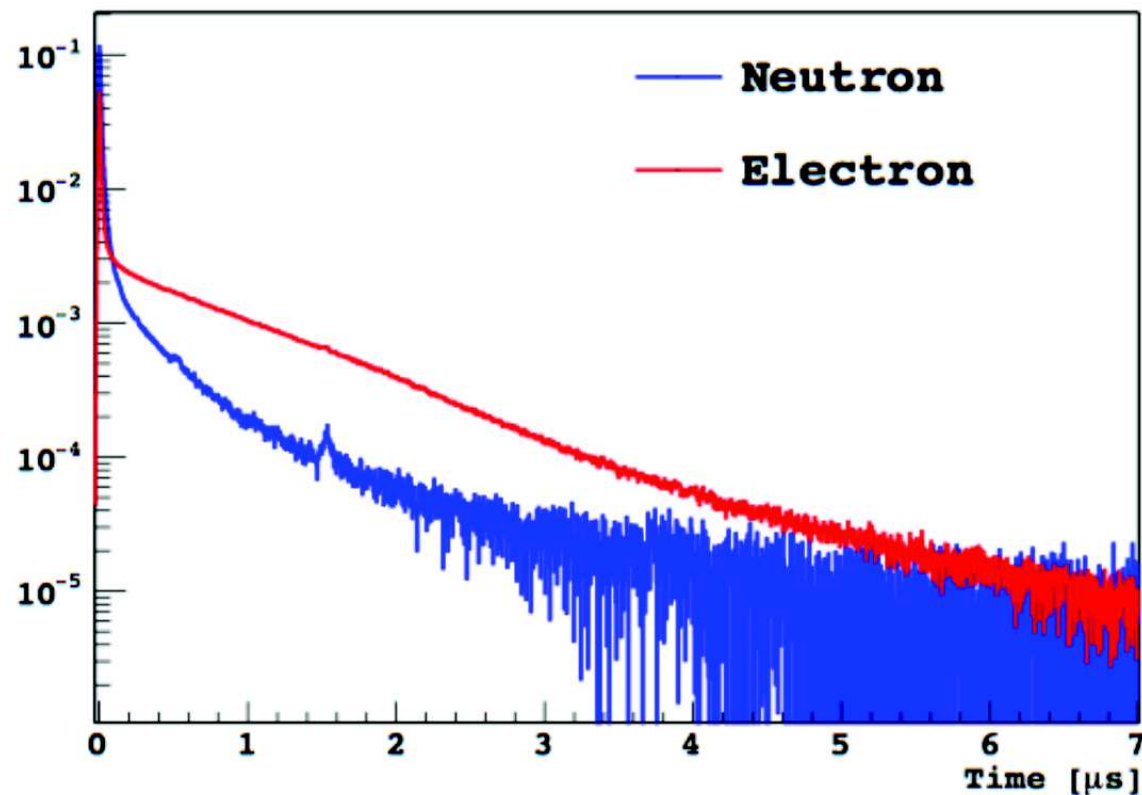

Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50

Dodatkowa możliwość odróżnienia sygnału od tła na podstawie kształtu impulsu.

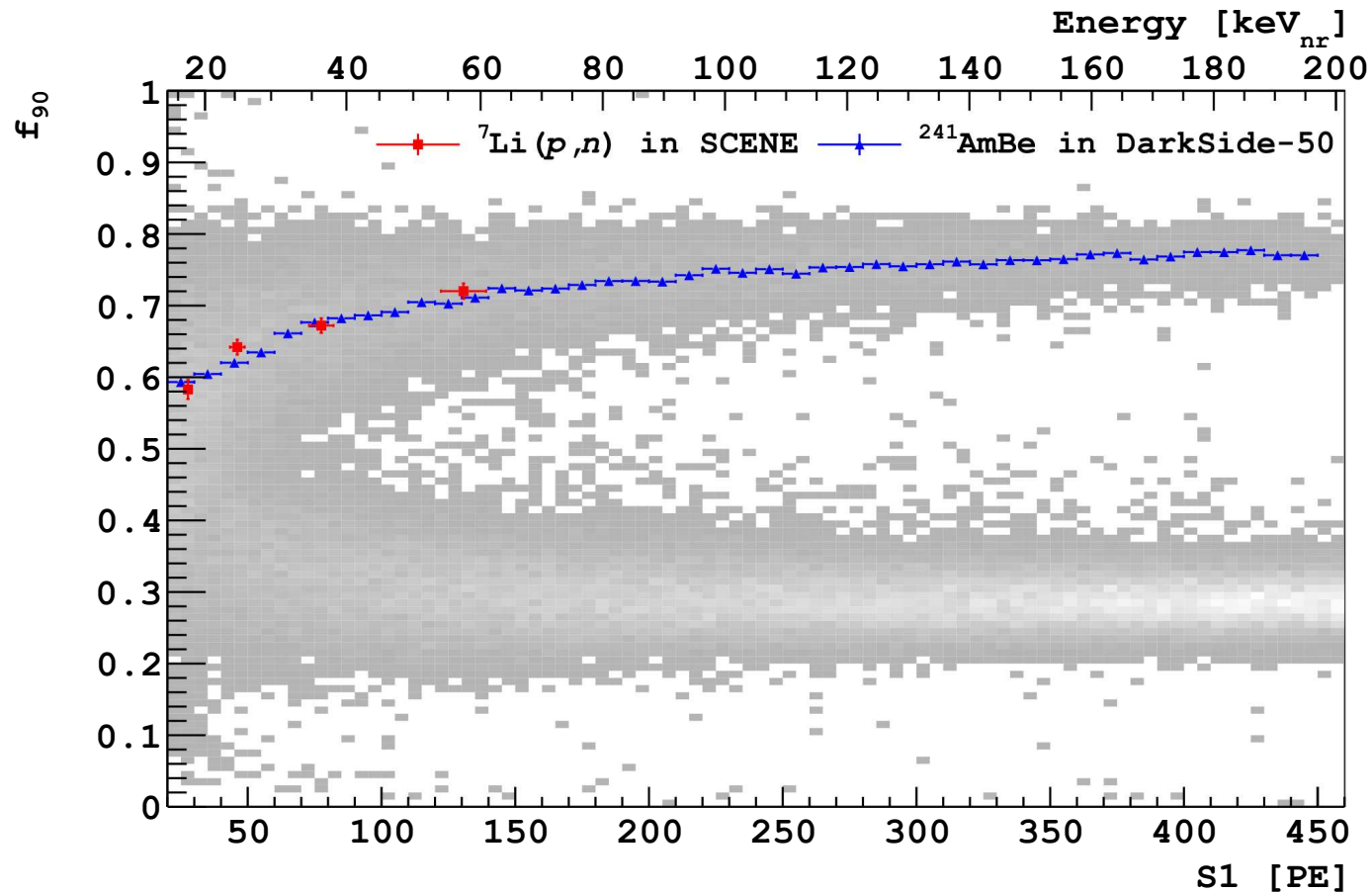
Ułamek sygnału w pierwszych 90 ns (f_{90}) $\Rightarrow$ separacja na poziomie $1.5 \cdot 10^{-7}$

Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50

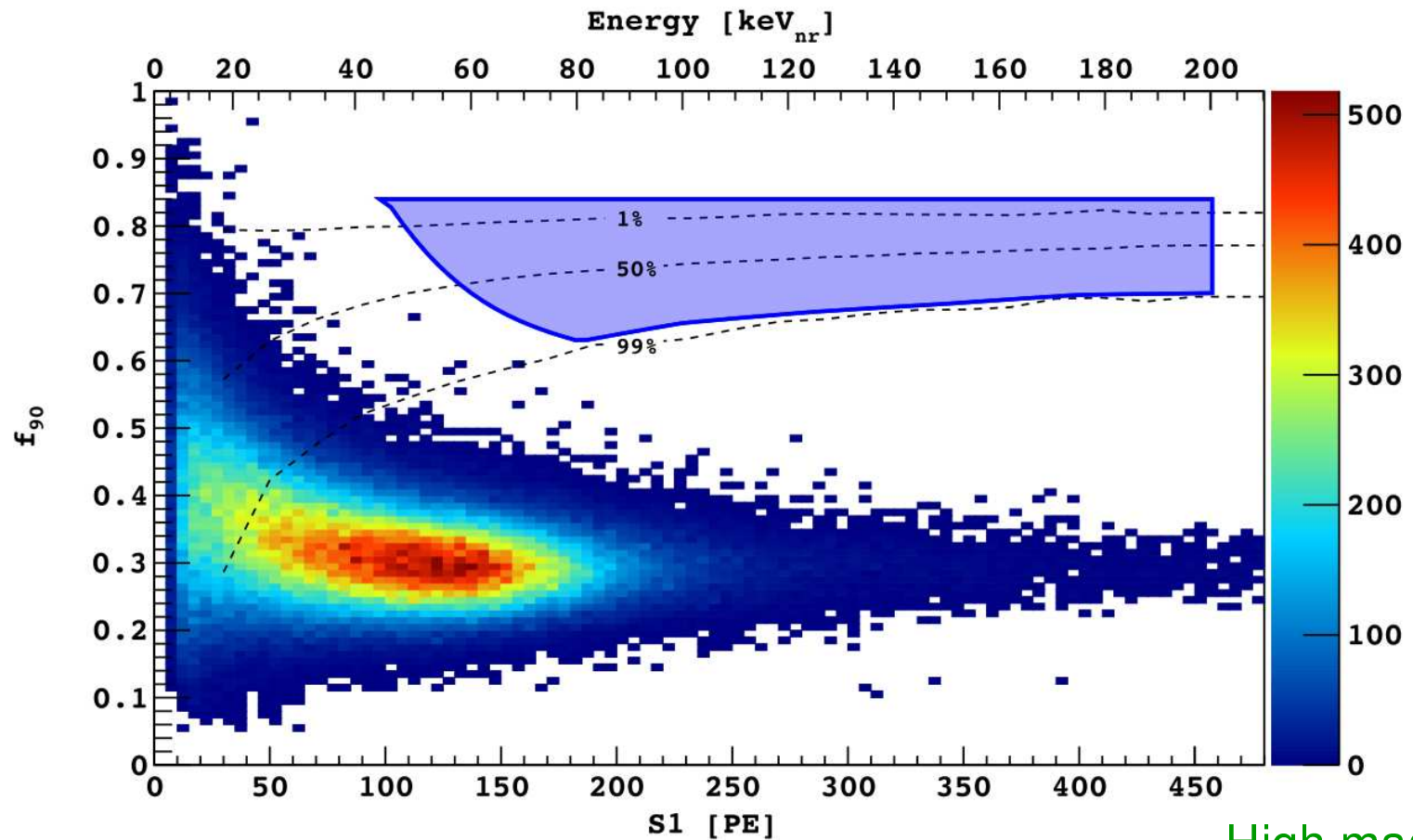
Wyniki kalibracji detektora:

Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50

Przypadki zebrane w trakcie 534 dni “naświetlania”

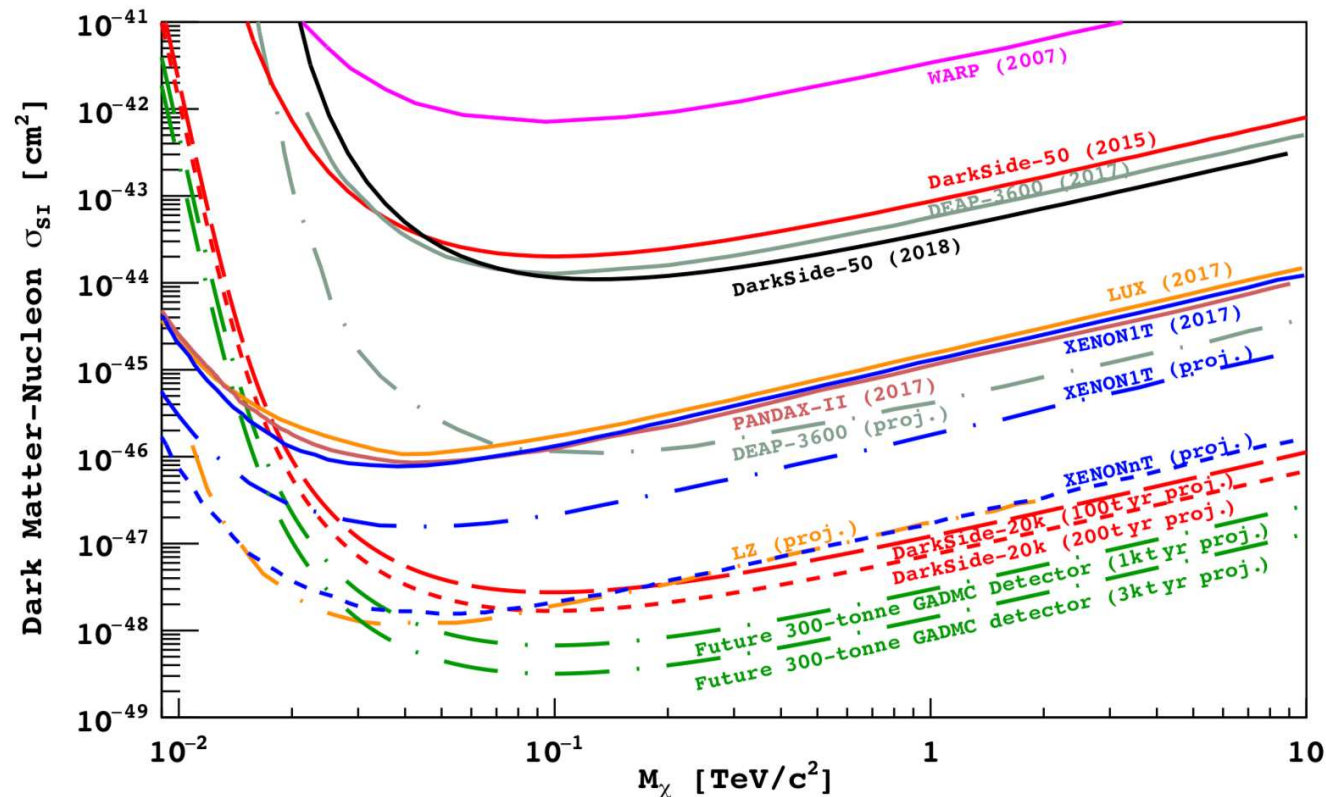
High mass selection

Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50

Ograniczenia przedstawione w roku 2018:

High mass selection

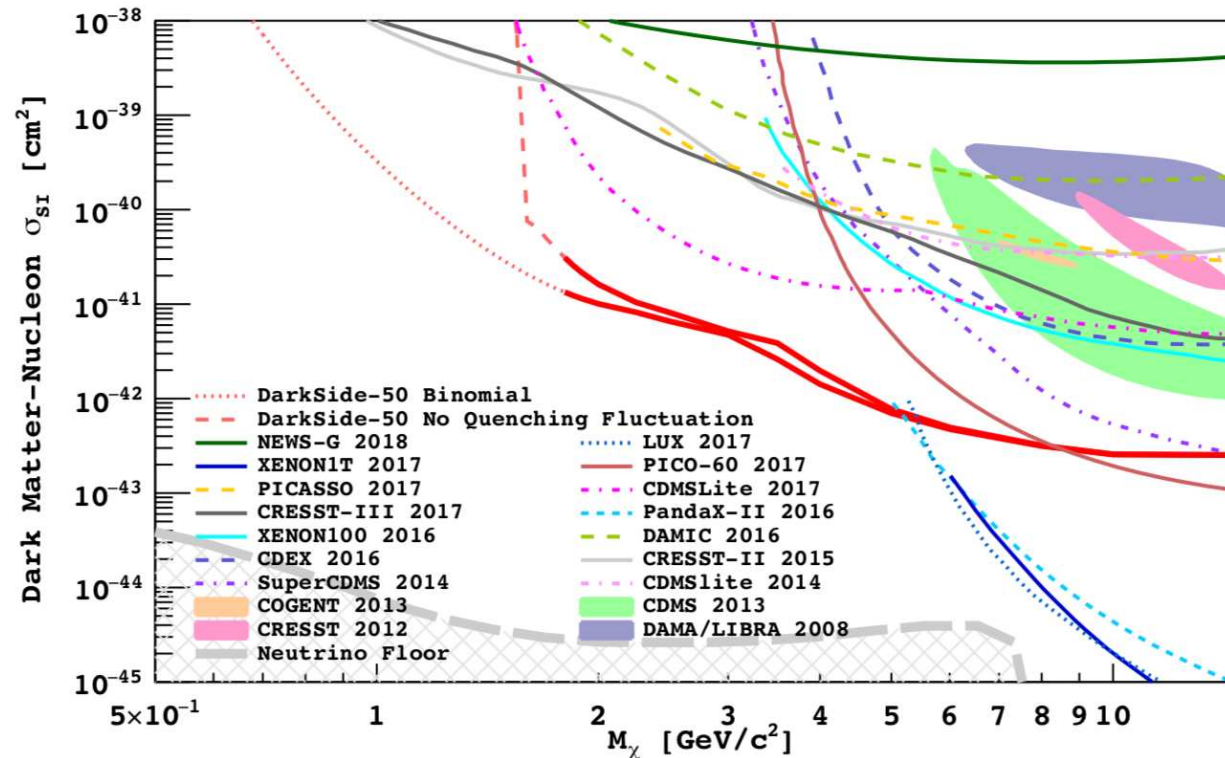
⇒ mało konkurencyjne, ale DarkSide-20t już tak...

Detekcja bezpośrednia

DarkSide-50

Ograniczenia przedstawione w roku 2018:

Low mass selection

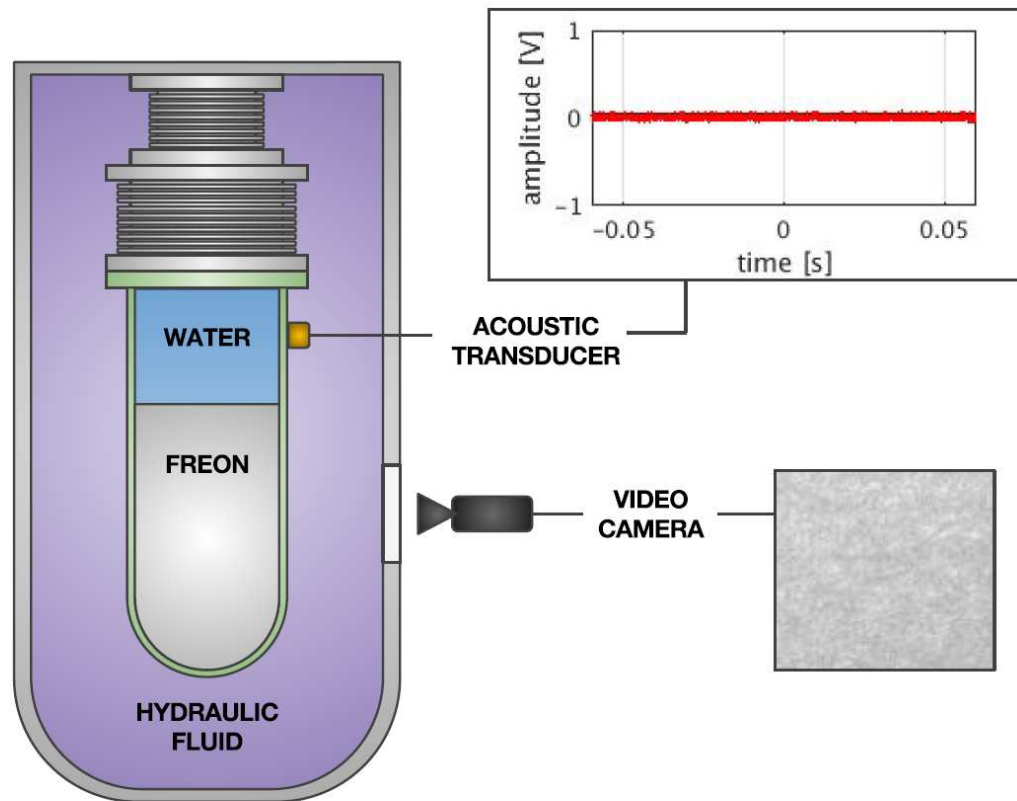

⇒ niskie tło umożliwiło uzyskanie bardzo silnych ograniczeń

Detekcja bezpośrednia

Pico-60

Nowatorska koncepcja wykorzystania... komory pęcherzykowej.

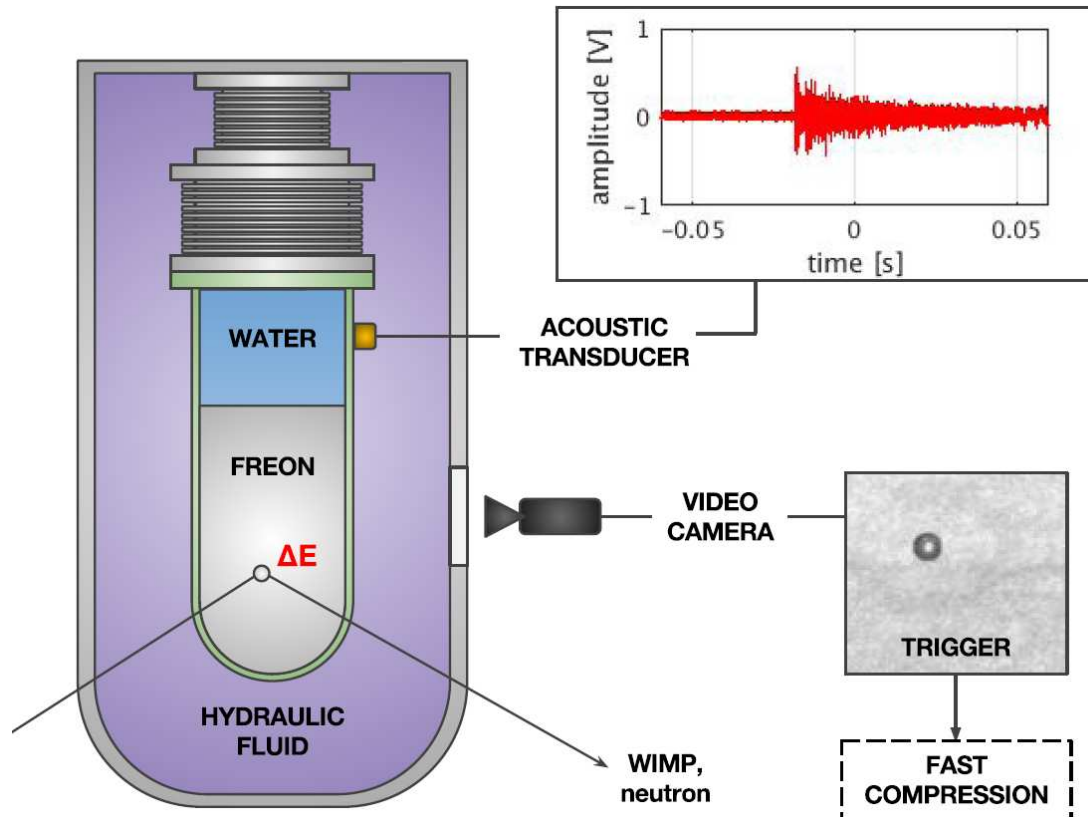

Aktywnym ośrodkiem jest freon, który utrzymywany jest w stanie przegrzanej cieczy.

Detekcja bezpośrednia

Pico-60

Nowatorska koncepcja wykorzystania... komory pęcherzykowej.

Aktywnym ośrodkiem jest freon, który utrzymywany jest w stanie przegrzanej cieczy.

Przekaz energii przez WIMP może zainicjować przejście fazowe i powstanie pęcherzyka pary

Towarzyszy temu też “trzask” (sygnał akustyczny)

Detekcja bezpośrednia

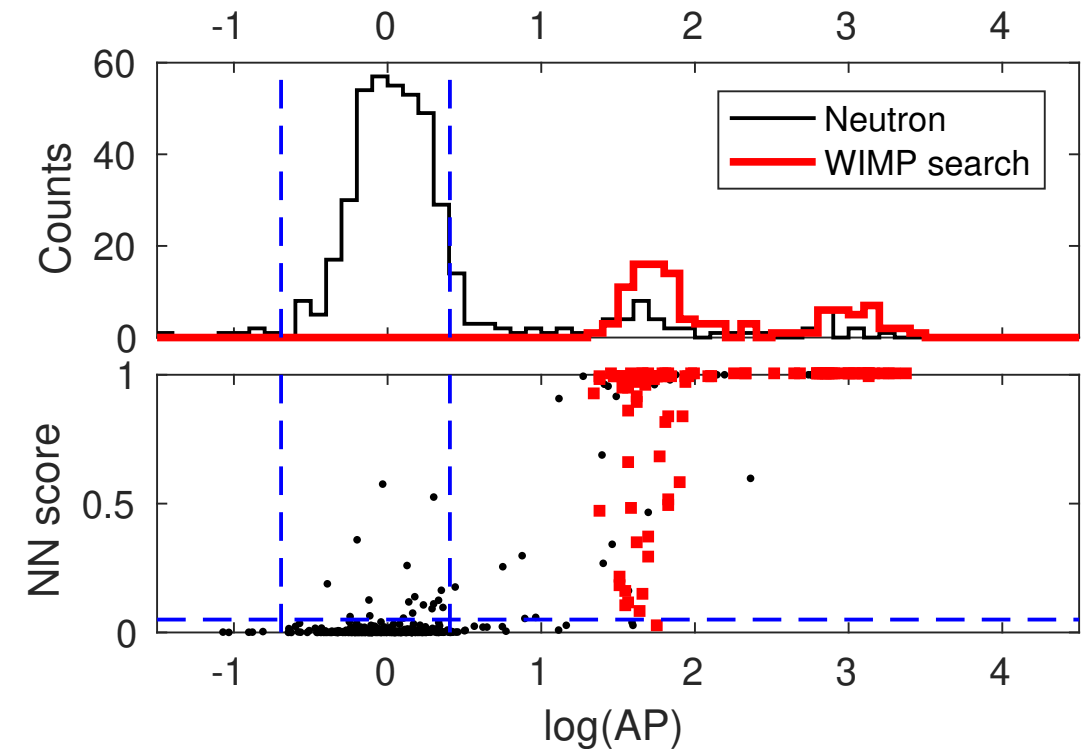
Pico-60

Proces fizyczny będący podstawą działania detektora zapewnia bardzo dobre odrzucanie tła:

- oddziaływanie elektronów i promieniowania gamma daje zbyt niskie przekazy energii (w pojedynczym oddziaływaniu), żeby powstał pęcherzyk
- neutrony w ogromnej większości przypadków prowadzą do powstania wielu pęcherzyków

Dalsza dyskryminacja na podstawie sygnału akustycznego (AP) i decyzji algorytmu opartego na sieciach neuralnych (NN)...

Sygnały kalibracyjne w detektorze:

Detekcja bezpośrednia

Pico-60

Detektor wypełniony 52 kg freonu (C_3F_8) zbierał dane latem 2016.

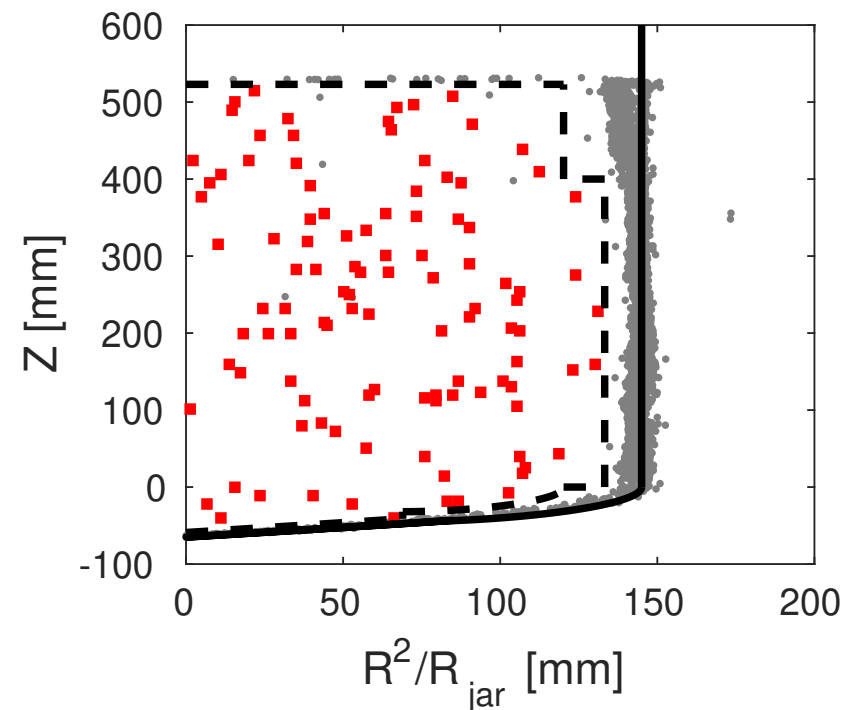
Odczyt optyczny: 4 kamery (300 fps)

Odczyt akustyczny: 8 czujników piezoelektrycznych

Zaobserwowano 106 pojedynczych pęcherzyków

Na rozkładzie NN vs AP żaden nie pasował do hipotezy WIMP

Rozkład przestrzenny przypadków:

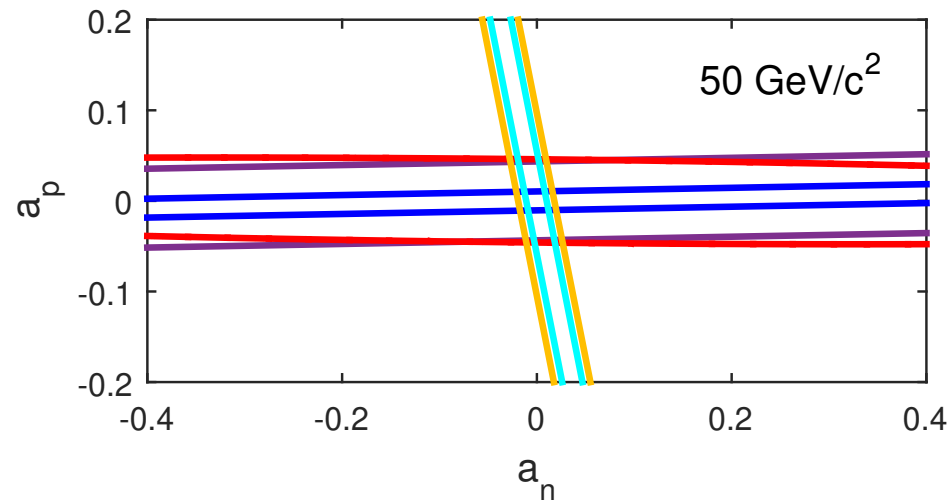
Detekcja bezpośrednia

Pico-60

Ograniczenia na niezależne od spinu (Spin Independent, SI) oddziaływania WIMP w materii, jakie uzyskano z eksperymentu są dużo słabsze od tych z LUX itp.

Ale ograniczenia zależą od modelu. Jeśli przeanalizować tę zależność dokładniej to okazuje się, że różne detektory są czułe na różne kombinacje sprzężeń.

Zależne od spinu sprzężenia protonu i neutronu:

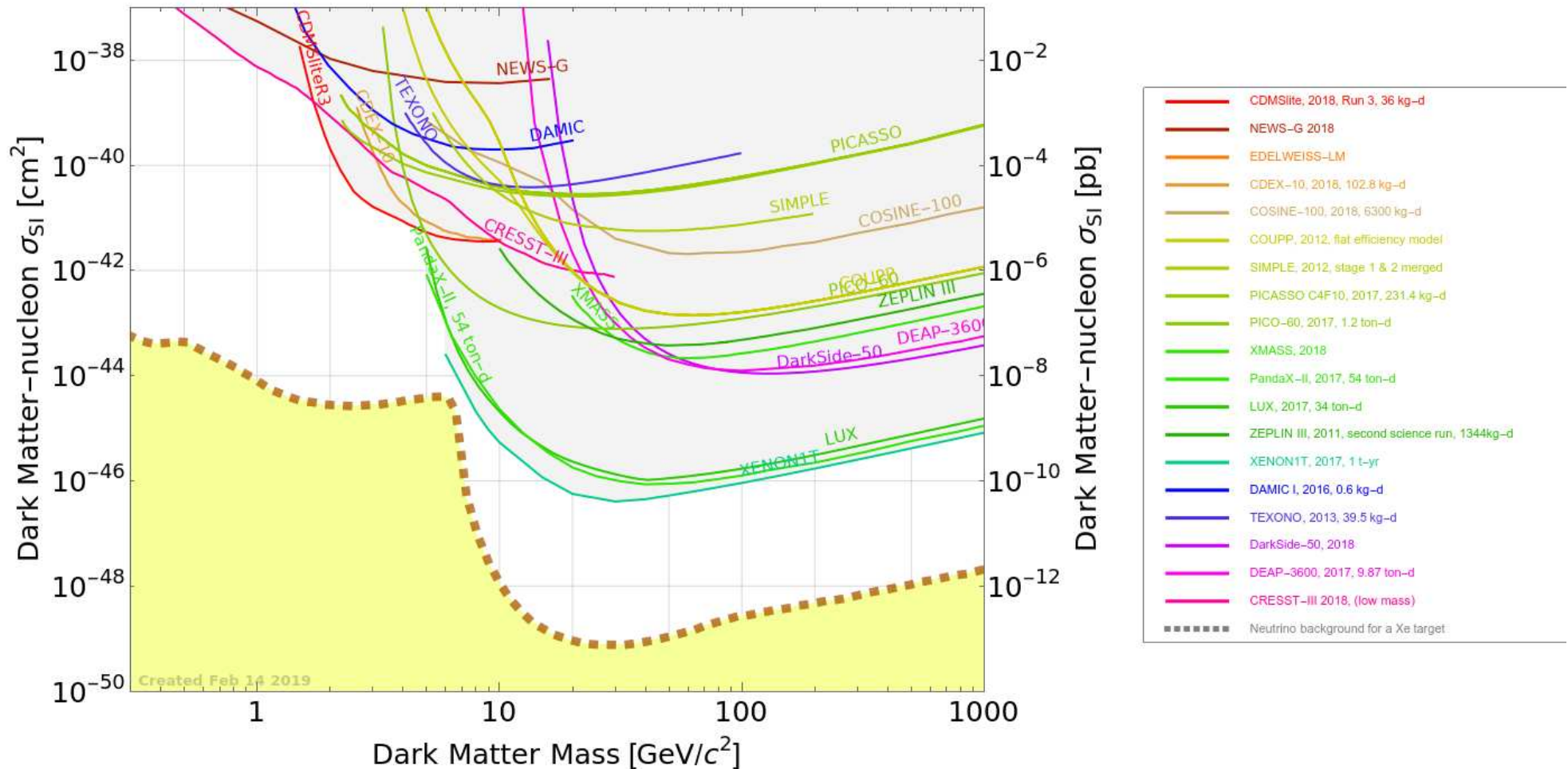
PICO-60 (blue), PICO-2L (purple), PICO-60 C3FI (red) vs PANDAX-II (cyan), LUX (yellow)

Detekcja bezpośrednia

Podsumowanie

stan na dzień 14 lutego 2019

Ograniczenia na rozpraszanie niezależne od spinu (Spin Independent: SI)

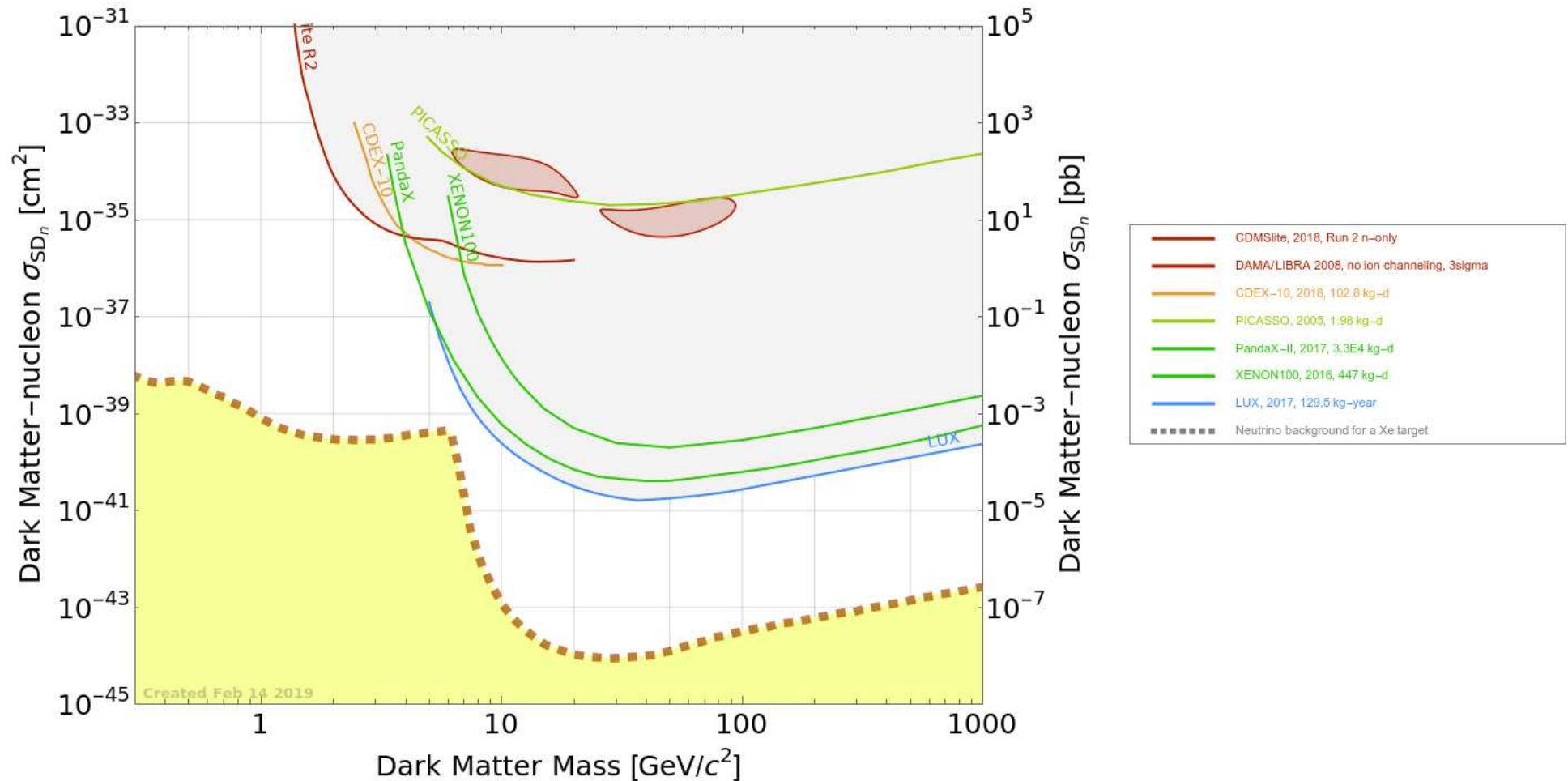

Detekcja bezpośrednia

Podsumowanie

stan na dzień 14 lutego 2019

Ograniczenia na rozpraszanie zależne od spinu na neutronach

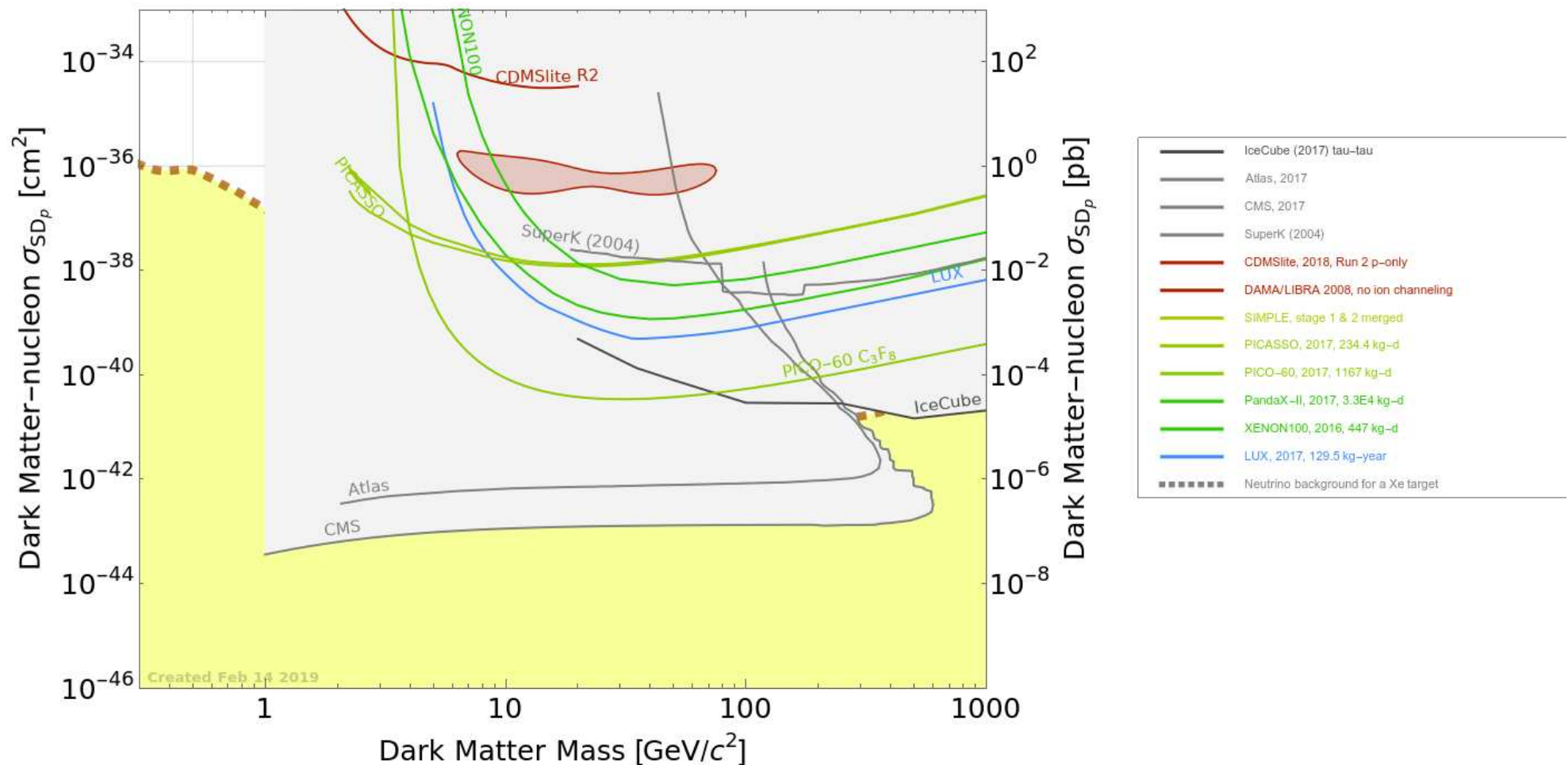

Detekcja bezpośrednia

Podsumowanie

stan na dzień 14 lutego 2019

Ograniczenia na rozpraszanie zależne od spinu na protonach

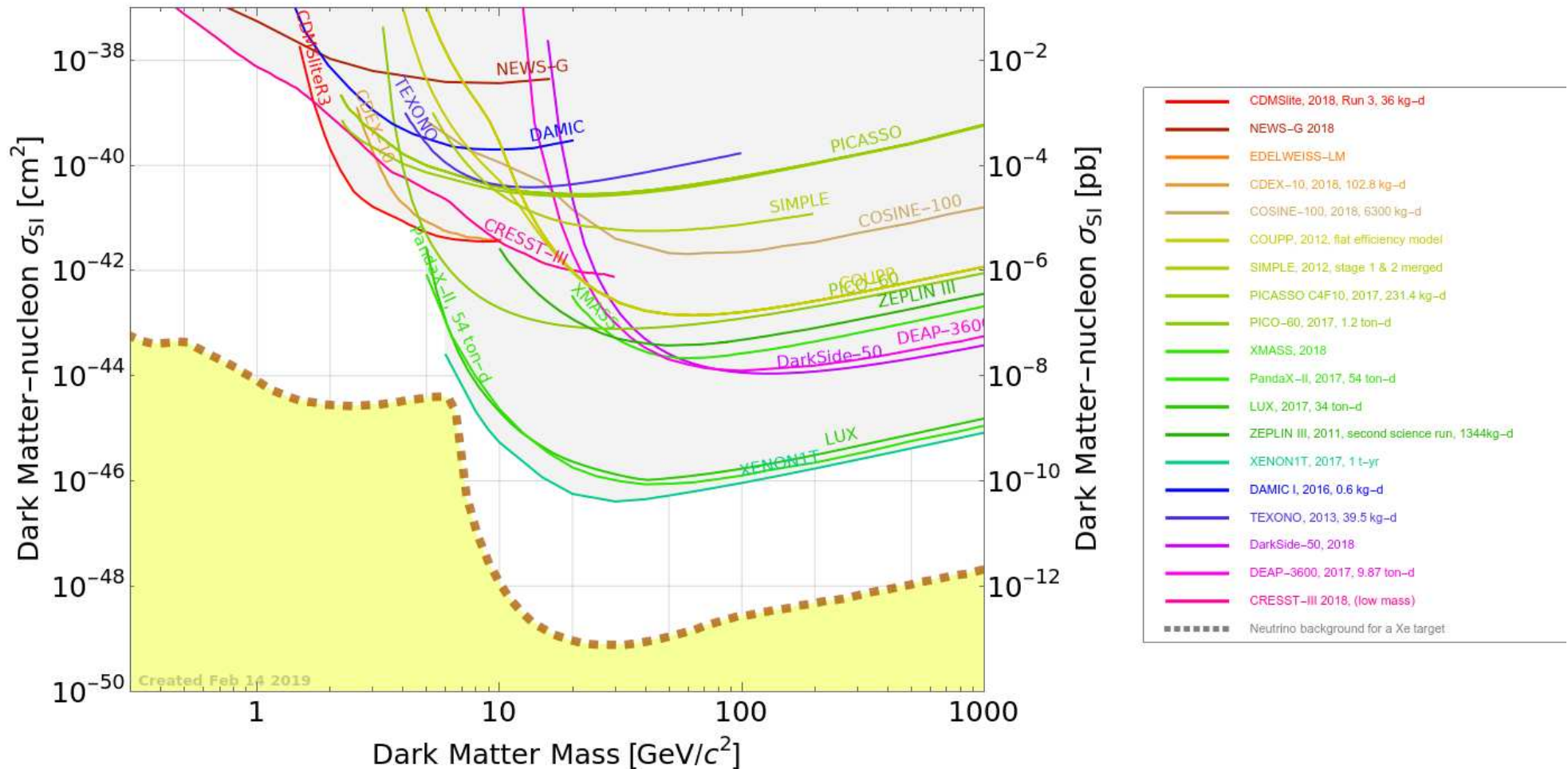

Detekcja bezpośrednia

Podsumowanie

stan na dzień 14 lutego 2019

Ograniczenia na rozpraszanie niezależne od spinu (Spin Independent: SI)

Detekcja bezpośrednia

Perspektywy

Jacques Pienaar, Moriond EW 2019

